

KNAPP ÉVA

ELŐKÉSZÜLETI TANULMÁNY A BUDAPESTI EGYETEMI KÖNYVTÁR (ELTE EGYETEMI KÖNYVTÁR ÉS LEVÉLTÁR) ŐSNYOMTATVÁNYTÁRÁRÓL

Az ősnymtatvány kifejezés eredete, használata

A latin incunabulum kifejezést egy német filológus, Bernhard Mallinckrodt (Mallinkrot, 1591–1664) használta először az 1640-ben Kölnben (typ. Kinchius) megjelent, De ortu ac progressu artis typographicae dissertatio historica című munkájában¹. A megjelöléssel a legkorábbi, 1500 vége előtt készült nyomdatermékeket illetve, saját szóhasználatát idézve: „prima typographicae incunabula”. Tehát az ősnymtatvány terminus technicus a egy latin kifejezés, az incunabulum (többesszámban incunabula). Elsődleges jelentése a pólya (bölcső), továbbá a szülőföld, születéshely, első kezdet, eredet, első gyermekkor. Innen származik az incunabulum nemzetközileg elfogadott jelentése, a bölcsőnyomat (bölcsőnyomtatvány). Egy másik kifejezés, a paleotípus szintén használatos a XV. századi nyomtatványokra, nemzetközileg általánosan elfogadottá azonban az elmúlt két évszázadban az incunabulum vált.

Ősnymtatvány az a könyv vagy egyleveles kiadvány, amelyet az európai könyvnyomtatás feltalálása óta, azaz az 1450-es évek közepétől a XV. század végéig, pontosabban 1500. december 31-ig mozgatható betűkkel, szedéssel-nyomással állítottak elő. Nem számít ősnymtatványnak az úgynevezett táblanyomat, valamint a Kínában, Koreában és általában a Távol-Keleten ebben az időszakban sokszorosított munkák. Az 1500. december 31-i könyvészeti korszakhatár hosszú ideig vitatott volt, ugyanis egyrészt a kisebb, Alpoktól északra működő nyomdákból még 1520–1530 körül is kerültek ki olyan nyomtatványok, melyek tipográfiája ötven évvel korábbi sajátosságokat hordozott. Másrészt a velencei nyomtatványok már 1490 körül úgy készültek, mint a XVI. századi kiadványok, volt címlapjuk, levél- vagy lapszámozásuk, aránylag kevés rövidítéssel éltek és az előállításukhoz a korábban használt betűtípusoktól eltérően jól olvasható antikva betűtípust használták. E különbségek vezettek oda, hogy például a lipcsei Egyetemi Könyvtár incunabulum-katalógusa sokáig az itáliai ősnymtatványokat csak 1480-ig tartotta számon. Más ősnymtatvány-katalógusok ugyanakkor a reformáció évével (1516), 1520-szal vagy 1550-nel zárták le az ősnymtatványok korát. Magyarországon például Récsey Viktor a pannonthalmi régi nyomtatványok katalógusa készítése kapcsán az 1536-os évet tekintette korszakhatárnak².

¹ A kötetből az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár nem őrizz példányt, Magyarországon az Országos Széchényi Könyvtárban található meg a nyomtatvány a 302.718 jelzeten.

² Vö., RÉCSEY Viktor, Ősnymtatványok és régi magyar könyvek a pannonthalmi könyvtárban, Budapest, 1904.

A nyomtatás európai feltalálója, Johann Gutenberg a könyvek előállításának egy olyan gazdaságos formáját kereste és találta meg, mellyel a kéziratos kódexeknél olcsóbban, ugyanakkor nagy példányszámban lehetett könyveket előállítani. A változatlanul hagyott forma miatt az első ősnymtatványok a kódexekre hasonlítottak. Gutenberg és első követői a gót misekönyvek betűit vették alapul a betűmetszéshez. Később, 1464-ben a strassburgi Adolf Rusch egy másik, a kódexekben kedvelt betűtípust vett alapul a metszett betűk készítéséhez, az antikvát. A két betűtípus hamarosan az ősnymtatványok tartalmához igazodott: gót betűkkel általában a liturgikus és bibliai szövegeket nyomtatták ki, az antikvát pedig a klasszikus latin szövegekhez használták fel.

Az ősnymtatványok világszerte a legdrágább dokumentumok közé tartoznak.³ Egy-egy példány a könyvkereskedelemben (aukciók, antikváriumok) – mai magyarországi pénzben – sok millió forintos áron cserél gazdát a XIX. század óta. Az ősnymtatványok különleges értékét nem elsősorban a tartalmuk határozza meg, közrejátszik benne a nyomdászattörténeti jelentőség, a régiség és az egyedivé tett állapot. A legértékesebbek a könyvnyomtatás feltalálásához időben közelebb álló munkák. Kiemelkedően értékesek mindazok az ősnymtatványok, melyek egy-egy település vagy műhely első termékei közé tartoznak, továbbá az úgynevezett ritka, kis számban készült vagy fennmaradt kiadványok. A ritka kiadványok közül kiemelkednek mindazok az ősnymtatványok, amelyek mindössze egyetlen ismert példányban maradtak fenn (unikum példányok). Különösen értékesek továbbá a pergamenre nyomott, a középkori minta szerint kézzel díszített és az antik auktorok műveit tartalmazó kötetek.

Érdekesség, hogy amikor a szisztematikusan könyveket gyűjtő magyarok az elmúlt korokban könyvritkaságokat vásároltak és azokat idővel a hazai közgyűjteményeknek ajándékozták, a vásárlásokat igazoló nyugták egy részét a kötetekben hagyták. Így például a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára egyik ősnymtatványában máig őrzik Kuppitsch bécsi antikvárius Teleki József nevére szóló nyugtáját, amely igazolja két tétel, Hartmann Schedel Világkrónikája és Münster Cosmographiája megvásárlását.⁴ Az ősnymtatványok jelentősen olcsóbb, elérhetőbb művek voltak egykorúan, mint a kódexek. Ugyanakkor – természetesen – ma az ősnymtatványok a legdrágább könyvek közé tartoznak a világon. Elsősorban világ-aukciókon, aukciókon és antikváriumokban lehet ezeket megvásárolni.⁵ Így volt ez már a XIX. században is, amikor könyvgyűjtő magyarok – jó kapcsolatot tartva a belföldi és a külföldi antikváriusokkal – jelentős számban könyvritkaságokat vettek.

3 http://www.forumrarebooks.com/index.html?nav_id=1 (Utolsó letöltés: 2016. szeptember)

4 A Kuppitsch bécsi antikváriustól Teleki József által vásárolt ősnymtatványok jelzetei a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában: Inc45, 147, 156 és 308.

5 <http://www.manager-magazin.de/finanzen/alternativvegeldanlage/geheimnisvolle-welt-der-auktionen-a-1002462.html> (Utolsó letöltés: 2016. szeptember)

A XV. századi ősnymodákból becslések szerint mintegy 35.000 mű közel 500.000 példányban került ki. E becses nyomtatványok elkülönített gyűjteményi kezelése a többi nyomdaterméktől a XVII. századtól követhető nyomon.

A legkorábbi ősnymtatványok könyvészeti sajátosságai

A XV. század második felének nyomdászai tudatosan törekedtek arra, hogy munkáik hasonlítsanak a középkori kézzel írott könyvekhez, a kódexekhez. Ennek érdekében a kódex-írás főbb betűtípusain (gót, antikva) kívül az ősnymdászok átvették a kódexekben használt rövidítéseket (abbreviatura) is, s ezek használatával biztosították a sorok azonos hosszúságát. A mintegy hatvan-nyolcvan általánosan használt rövidítés mellett kedveltek voltak a ligatúrák (közös matricára öntött kettős betűk) is.

A középkori könyvmásoló műhelyekben (scriptorium) készült, pergamenre vagy papírra írt kódexek alapvető sajátossága volt a széles margó, annak érdekében, hogy kellően álljon rendelkezésre hely az illuminátorok (kódex-díszítők) munkájához. A kötetekbe a leggyakrabban egész oldalakat övező keretdíszeket, iniciálékat (díszes kezdőbetűk), tulajdonosi jegyeket, így például címereket rajzoltak és festettek. Ez a szokás fennmaradt az ősnymdászok első generációi körében is; vagy ők, vagy a kötetek megvásárlói anyagi lehetőségeik függvényében díszíthették és köthették be a megvásárolt, sok esetben hajtogatás előtti (kruda) nyomtatott könyveket. Mindez azt jelenti, hogy az ősnymtatványokon – éppúgy, mint a kódexeken – általában különböző, minimálisan két személy dolgozott: a nyomdász és a kötet díszítéseit készítő miniátor. Néhány évtizeddel a könyvnyomtatás feltalálása után a nyomdászok igyekeztek azzal kiváltani az illuminátorok munkáját, hogy fametszetes keretdísz és iniciálét nyomtattak a kötetek első, kezdő fóliójának rektó oldalára, amit kézzel tovább lehetett díszíteni festéssel vagy rajzolással. A díszítés további lehetősége volt az úgynevezett rubrumozás (a bekezdések, illetve a mondatok kezdőbetűinek jelzése piros tintás áthúzással). Ezáltal – a kódexekhez hasonlóan – egy-egy ősnymtatvány-kiadás akár minden egyes példánya teljesen egyedivé válhatott. A kötetek e díszek, továbbá a kézműves gótikus és/vagy reneszánsz bőrkötések, azaz egyedi jellegzetességeik révén különböztek egymástól – bár ugyanabból a nyomdából kikerült, ugyanazon kiadású művek voltak.

Az egyes kiadások példányszáma eleinte alacsony volt. A példányszámok emelkedését elsősorban az ösztönözte, hogy egy-egy kötet teljes előállításí ára körülbelül egyharmada volt a korábbi kéziratos kódexekének. Címlapja, jobban mondva címlap-őse eleinte még nem volt az ősnymtatványoknak. Címlapot 1470 után kezdtek a művekhez nyomtatni, de ez a könyvészeti sajátosság teljesen általánossá csak 1500 körül vált. Az első címlappal rendelkező ősnymtatványt Velencében készítették Nicolas Jenson nyomdájában (1485). Az első címlapok nagyon rövid szöveget tartalmaztak, elsősorban csak a címet és/vagy a szerző nevét rögzítették rajtuk. A többi megjelenéssel kapcsolatos adatsor (szerző, cím, nyomdász, megrendelő, nyomtatási hely és idő) a nyomtatványok végére, az úgynevezett kolofonba került elhelyezésre. Az ősnymtatványok azonosítását jelentősen megnehezíti az a tény, hogy mintegy egyharmadukból hiányzik a kolofon.

A könyvészeti feltárás során a címlap nélküli művek cím- és megjelenési adatait a művek kezdőszavaiból (= incipit, azaz kezdődik) és végső szavaiból (= explicit, azaz végződik), tovább a zárórészből (kolofon) veszik. Ezt azért lehet megtenni, mert általában a mű szövegének elején és a végén tették közzé a mű címét, a kinyomtatás helyét, évét (általában a hónap és a nyomtatás befejezése napjával együtt), és esetenként a nyomdász nevét. A kolofon jelentősége csupán a XV. század utolsó éveiben csökkent, amikor a címlapok rendszeressé váltak és szövegük jelentősen kibővült.

Az ősnymtatványok – eltérően a mai nyomtatványoktól – olyan ívfüzetekből állnak, melyeknél az íveket egymásba helyezték. (A kézi sajtó korában később a hajtogatott íveket ettől eltérően folyamatosan egymás mellé helyezték.) Az ősnymtatványoknak általában nincs lapszámozásuk, az ívfüzeteket viszont jelzésekkel látták el; legáltalánosabban az abc betűivel. A leveleket az ívfüzet közepéig római számokkal jelölték. A levelek és az ívek sorrendjét a lap alján őrszó (custos) jelezte. A nyomtatványok legtöbbszörének végén úgynevezett *registrum* található, amely útmutatót jelent az ívfüzetek sorrendjére vonatkozóan. A *registrum* terjedelme idővel lerövidült, végső változatában már csupán az ívfüzetek terjedelmét közölték benne (például: „omnes sunt quaterni, praeter c, e, f, g, qui sunt quinterni”). Egyes területeken az ilyen jellegű *registrum* nem terjedt el, helyette – például a német nyelvterületen – a tartalomjegyzéket vagy a névmutatót nevezték *registrum*-nak.

A legkorábbi ősnymtatványok tipográfiája a kézzel írt gótikus kódex-íráshoz igazodott. Később újabb nyomtatott betűtípusokat alakítottak ki, így például az antikvát, mellyel elsősorban az antikvitás újra felfedezett műveit adták közre. Az ősnymtatványok anyaga részben pergamen, részben papír, esetenként ugyanannak a műnek ugyanazon kiadása egy részét pergamenre, más részét papírra nyomták. A korai ősnymtatványok fólió méretűek voltak, később a méret lecsökkent (negyedré, nyolcadrét).

A legrégebbi ősnymtatvány Johann Gutenberg Mainzban, 1453–1455 között készült Bibliája.⁶ A világhírű ősnymtatványok közé tartozik továbbá például a *Peregrinatio in terram sanctam* című munka, melyet Erhard Reuwich nyomtatott és illusztrált Mainzban (1486). Hartmann Schedel úgynevezett Nürnbergi Krónikája (*Liber chronicarum*) Anton Koberger tipográfiájából került ki (1493), a *Hypnerotomachia Poliphili*-t Aldus Manutius nyomtatta (Velence, 1499). Híres könyvtörténeti ritkaságok kerültek ki Albrecht Pfistert (Bamberg), Günther Zainer (Augsburg), Johann Mentelint (Strassburg) és William Caxton (Brugge és London) sajtója alól.

A XV–XVI. század fordulóján a nyomtatványok külseje és tartalma további változáson ment át. Aldus Manutius velencei nyomdász keze nyomán a nyomtatványok kisebb méretűek lettek. Az ő nevéhez kötődik az úgynevezett modern könyv formátumának és

6 Az e nyomtatványból származó töredékeket is szisztematikusan számon tartják a világban. Magyarországon legutóbb a Váci Egyházmegyei Könyvtárban fedeztek fel egy kötéstábla szétbontásakor egy újabb lapot a 42 soros Bibliából. <http://magyarkurir.hu/hirek/gutenberg-biblia-toredek-et-talaltak-vacott> (Utolsó letöltés: 2016. szeptember)

jellegzetességeinek megalkotása is: a könyveknek a maihoz hasonlítható címlapot készített, melyeket a kisebb méretüknek megfelelően akár zsebben is lehetett hordozni. Általánossá vált az oldalszámozás is, és további árcsökkenést eredményezett a fatáblás díszes bőrkötések helyettesítése hulladék könyvészeti anyagból készült, vékony bőrrel bevont könyvtáblákkal.

A fennmaradt ősnymtatványok tekintélyes része csonka példány. Jelenleg lényegében minden egyes ősnymtatvány kiadás példányát a címleírás során végig kell ellenőrizni, nem csonka-e. Ez a kollacionálás, ami a kötetben található szignatúra vagy registрум segítségével történik. Ha a kötethez ezek közül egyik sem tartozik hozzá, az ívfüzetek közepét megkeresve a fűzés segítségével végezhető el a munkafolyamat. Nehéz és fáradtságos munkafolyamat a kelendőbb művek újabb kiadásainak elkülönítése is. Nem ritkák az ugyanazon kiadásokon belüli variánsok sem – ezek általában úgy keletkeztek, hogy a nyomás alatt egyúttal korrigálást is végeztek. Ha például egy ívből már kinyomtak száz példányt és ekkor fedezték fel a hibát, egyszerűen korrigálták, s így ugyanazon ív további példányai már részben eltértek az előbbiektől.

Az ősnymtatványok sajátos könyvészeti megjelenése miatt feldolgozásuk körültekintő figyelmet kíván. Így például címleírásuk teljesen eltér a modern könyvektől: egy-egy ősnymtatványról általában kétféle címleírás készül, egy rövid és egy teljes, az előbbinél jelentősen hosszabb. A teljes címleírás tartalmazza a szerző nevét, általában középkori formában, elől a keresztnévvel. A szerzős ősnymtatványok jelentős részében nem tüntették fel a szerző nevét, ezt gondos odafigyeléssel és utánakereséssel lehet és kell megállapítani. A címek lehetnek rövidek vagy néha bőbeszédűen hosszúak. A felvétel során ezért az irodalomtörténetileg elfogadott címalak a mértékadó, mindenféle zárójel alkalmazása nélkül. Ez az alak esetenként egybeesik, azonos a kötetben megtalálható címmel. Az impresszum-adatok megszokott sorrendje (hely, nyomdász, év), esetenként kiegészül a kiadó nevével (a „pro” és az „impensis” megjelöléssel együtt). A terjedelem levélszámozással adható meg, melyet kiegészíthet a kollacionálás. A teljes leírás második részében betűhíven kell visszaadni a nyomtatvány címlapját, továbbá a nyomtatást tartalmazó első lapnak és a tulajdonképpeni szövegnek az első sorait, a második ívfüzet első sorát, valamint a kolofont. Minden esetben jelezni kell a példány csonkaságát, kéziratos bejegyzéseit, díszítését és kötését. A megjegyzésben érdemes feltüntetni a műre vonatkozó fontosabb irodalmat is. Az ősnymtatványokat több, általában három-négy mértékadó ősnymtatvány-bibliográfiában szükséges behasonlítni.

A kolofon nélküli ősnymtatványok (az ősnymtatványok mintegy egyharmad része) azonosításakor az egyes ősnymdászokra jellemző betűfajta elkülönítése jelentheti a segítséget. Erre vonatkozóan Konrad Haebler (elődei, Henry Bradshaw és Robert Proctor munkáját felhasználva) megnyugtató tudományos módszert dolgozott ki. A legváltozatosabban metszett gót betűt, az 'M'-et alapul véve típusrepertóriumot dolgozott ki, s az 'M' 101 alapformáját különítette el. Ezt kiegészítette a sorok nagyságával, húsz sor méretét alapul véve. A kolofon nélküli ősnymtatványok esetében először az 'M' betűt

kell meghatározni, majd lemérni a húsz sor távolságát és a két adatot be kell hasonlítani a típusrepertóriumban. A vizsgálatot érdemes kiegészíteni az így meghatározott nyomdász egy másik ismert és már biztosan azonosított művével történő összevetéssel.⁷

A nem gót betűs, kolofon nélküli ősnymtatványok azonosítása az előbbinél nehezebb feladat, mivel az antikva betűknél sokkal kevesebb az egymástól való eltérés. Itt kiindulópontként a 'Qu' betű szolgál. Az így létrehozott antikva-repertórium a különleges formákkal együtt összesen húsz 'Qu' formát különít el, s ehhez megadja a 'h', az 'y' és néhány különleges, a nyomtatásban alkalmazott jel sajátosságát. A típus-meghatározás alapján következtetést lehet levonni a nyomtatvány keletkezési idejére is. Ez a módszer általában pontos eredményeket biztosít 1480 körül.

Később, mivel az egyes ősnymda-műhelyek megvásárolták egymás betűkészletét, azokat többnyire átöntötték, s ennek következtében a sorméretük általában néhány milliméterrel megváltoztak, nehezebb a meghatározás. A lehetőség szerinti minél nagyobb pontosságra törekedve érdemes a vizsgálatot a vízjelek figyelembe vételével és a nyomdák egyéb kiadványaival történő összevetésekkel kombinálni.

Az ősnymtatványok jelentős része olyan időhöz kötött, napi használatú nyomtatvány volt, melyek ritkán maradtak fenn (például naptárak, búcsúlevelek). Minden, a legtöredékesebb formában fennmaradt vagy kötések makulaturájából előkerült, illetve előkerülő ősnymtatvány és ősnymtatvány-töredék érték, folyamatos tudományos vizsgálat tárgya.

Az ősnymtatványok feldolgozása során érdemes további tudományos kutatói szempontokat is érvényesíteni. Így elsősorban fontosnak tűnik megkeresni és rendszerezni mindazokat az iratokat, melyekben a konkrét műről érdemleges módon szó esik – például hasznos megvizsgálni a kötet használatát, eladását-megvételét, ajándékozását és hagyományozását. Az így előkerült források segítséget nyújtanak a könyvtörténeti sajátosságok megfogalmazására, melyek kiterjedhetnek a kor írásbeliségére, a könyvek kiadására és forgalmazására, iskola- és művelődéstörténeti következtetések levonására. Ezek a szempontok – következetesen érvényesítve – összekapcsolhatók más jellegű kutatásokkal, s segítségükkel lehetőség nyílik az ősnymdászati korának eruditív műveltségére, az európai szellemi áramlatok kölcsönhatására vonatkozó újabb és újabb megfigyelések megfogalmazására.

Nevezetes ősnymtatvány-gyűjtemények, -katalógusok és -adatbázisok

A külföldi gyűjteményekben őrzött legjelentősebb ősnymtatvány-tárak a következők: Bayerische Staatsbibliothek, München (19.900 bibliográfiai egység), British Library, London (12.500 bibliográfiai egység), Bibliothèque Nationale de France, Párizs (12.000 bibliográfiai egység), Vatikáni Könyvtár (8.000 bibliográfiai egység), Österreichische Na-

⁷ <https://archive.org/details/typenrepertoriu00haebgoog> (Utolsó letöltés: 2016. szeptember)

tionalbibliothek, Bécs (8.000 bibliográfiai egység), Württembergische Landesbibliothek, Stuttgart (7.076 bibliográfiai egység), Orosz Nemzeti Könyvtár, Szentpétervár (7.000 bibliográfiai egység).

A legkorábban megjelent, első számú ősnymtatvány-katalógust háromezer tétel címléírásával Cornelius van Beughem (ca. 1637 – ca. 1710) készítette, s ez Incunabula typographiae címen jelent meg 1688-ban Amszterdamban (J. Wolters). A XVIII. századi ősnymtatvány-katalógus vállalkozások közül a legjelentősebbek Michael Maittaire (1668–1747), Michael Denis (1729–1800) és Georg Wolfgang Franz Panzer (1729–1805) munkái, akik összesen tizenhatezer teljes leírást készítettek el.

A legjelentősebb történeti jellegű ősnymtatvány-katalógusok közül, melyek ma is használatosak, az első számú Ludovicus Hain (1781–1836), Repertorium bibliographicum (Stuttgart, 1825–1838). A nemzetközi könyvkereskedelem mindmáig az úgynevezett Hain-számok alapján jelzi az ősnymtatványokat. Ezt a katalógust egészíti ki Walter Arthur Copinger (1847–1910) Supplement to Hain's Repertorium Bibliographicum (London, 1895–1902), s mindkettőt tovább bővíti Dietrich Reichling (1845–1921) Appendices ad Hainii Copingerii Repertorium Bibliographicum: Additiones et emendationes című összeállítása (Fasciculus 1–6, München, 1905–1911). Hain, Copinger és Reichling összesen mintegy húszezer ősnymtatványt vettek számba. A felsorolt bibliográfiák további kiegészítésére készült el a Kommission für der Gesamtkatalog der Wiegendrucke által 1910-ben kiadott (Leipzig) Nachtraege zu Hain's Repertorium Bibliographicum und seinen Fortsetzungen.

Az ősnymtatványoknak a történeti katalógusok mellett nemzeti és úgynevezett világgatálógusaik vannak. Ezek szinte mindegyike folyamatos fejlesztés alatt áll. Utóbbiak közül kiemelt jelentőségű a folyamatosan épülő elektronikus világgatálógus, a The Incunabula Short Title Catalogue (ISTC).⁸ A leírások ebben úgynevezett rövid bibliográfiai leírások, s a leírt kiadások száma jelenleg 27.500. Ezt egészíti ki a The Illustrated Incunabula Short-Title Catalogue (IISTC).⁹ A másik világgatálóguson (Gesamtkatalog der Wiegendrucke, GW) 1904 óta dolgoznak, anyagát Berlinben gyűjtik. Ez utóbbinak nyomtatásban az első tíz kötete (A–H, 1925–2007) jelent meg. Jelenleg ez a legteljesebb ősnymtatvány-világgatálógus, mintegy 30.000–35.000 bibliográfiai egységgel. A GW¹⁰ és az ISTC online is elérhető, viszont a két elektronikus adatbázis nem tartalmaz minden, az e vállalkozások által feltárt címet.

A magyarországi nemzeti, nyilvános könyvtárakban őrzött országos ősnymtatvány-számbavétel 1970-ben került ki a sajtó alól (Sajó Géza – Soltész Erzsébet, Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur, I–II, Budapestini, MCMLXX In aedibus Academiae Scientiarum Hungariae, bevett rövidítése: CIH). A

8 <http://www.bl.uk/catalogues/istc/>

9 <http://www.bl.uk/reshelp/findhelprestype/incunab/incunabulacoll/#iistc>

10 <http://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de/>

munkában közreműködött Csapodi Csaba a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára részéről és Vértessy Miklós az ELTE Egyetemi Könyvtárból. Ennek bevezető tanulmánya angol nyelvű, s a hazai gyűjteményekben található ősnymtatványok rövid könyvészeti leírásait tartalmazza – világkatalógusokhoz hasonlóan – rövid címleírásokkal, a példányok bemutatásával és jelzeteik megadásával együtt.

A tudományos feltárásban ma is használatos, jelentősebb nemzeti ősnymtatvány-katalógusok a következők.

Amerikai Egyesült Államok: Margaret Bingham Stillwell, *Incunabula in American libraries* (New York, 1940, bevett rövidítése: Stillwell), Frederick Richmond Goff, *Incunabula in American libraries, a third census of fifteenth century books recorded in North American collections* (Millwood, 1973, Kraus Reprint Co., rövidítése: Goff).

Belgium: M.-Louis Polain, *Catalogue des livres imprimés au quinzième siècle des bibliothèques de Belgique I–IV* (Bruxelles, 1932, bevett rövidítése: Polain).

Franciaország: Marie Léontine Catherine Pellechet, *Catalogue général des incunables des bibliothèques publiques de France I–III* (Paris, 1897–1909, bevett rövidítése: Pellechet).

Horvátország: Josip Badalić, *Incunabula quae in Populari Re Publica Croatia asservantur – Inkunabule u narodnoj Republici Hrvatskoj* (Zagreb, 1952, bevett rövidítése: Badalić).

Liechtenstein: Hans Bohatta, *Katalog der Inkunabeln der Fürstlich Liechtenstein'schen Fideikommiss-Bibliothek und der Hauslabsammlung* (Wien, 1910, bevett rövidítése: Bohatta).

Olaszország: Teresa Maria Guarnaschelli – Enrichetta Valenziniani – Emidio Cerulli, *Indice generale degli incunabuoli delle biblioteche d'Italia, Vol. I–IV* (Roma, 1965, bevett rövidítése: IGI).

Románia: E. M. Schatz, *Catalogul colectiei de incunabule* (Bucuresti, Biblioteca Natională a României, 1995).

Míg a világkatalógusok és a nemzeti katalógusok közül az országos számbavételek általában rövid címleírásokat és bibliográfiai kiegészítéseket tartalmaznak, azaz nem közlik az ősnymtatvány-kiadások példányainak egyedi sajátosságait, a nemzeti katalógusok egy másik típusa, a gyűjteményi ősnymtatvány-katalógusok törekszenek az egyes példányok leírására is, s azok lehetőség szerinti, nem csupán elektronikus, hanem nyomtatott megjelentetésére. Az ilyen jellegű külföldi nemzeti vállalkozások közül a legjelentősebbek a *Catalogue of books printed in XVth century, now in the British Museum, I–IX* (London, 1908–1962, bevett rövidítése: BMC). Az előbbinél egységesebb szakmai tudással készült a *British Museum general catalogue of printed books. Photolithographic ed. to 1955, 1–263* (London, 1965–1966) és az *Inkunabelkatalog Bayerische Staatsbibliothek, I–V* (Wiesbaden, 1988–2000).

Magyarországon ilyenek például a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (Klinda Mária, *A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa*, Budapest, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár, 2001), a Székesfehérvári Püspöki Könyvtár (Velencei Katalin, *A Székesfehérvári Püspöki Könyvtár 1601*

előtti nyomtatványainak katalógusa, Budapest, OSzK, 2008) és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának (Rozsonдай Marianne – Rozsonдай Béla, Catalogue of the incunables in the Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Argumentum Kiadó, 2013) ősnymtatvány-bibliográfiája. Utóbbiak – többek között – szisztematikusan foglalkoznak az ősnymtatványokba bejegyzett tulajdonosi nevekkal és a használói bejegyzések megfejtésével, illetve rendszerezésével, továbbá a példányok kötéseivel.

A nyomtatott gyűjteményi katalógusok mutatói áttekinthetővé teszik a közreműködő személyeket, a nyomdahelyeket, az egykori tulajdonosokat, stb. Az ezekben általában megtalálható konkordancia-táblázatok jelentősen megkönnyítik az egybevetést más nemzetközi bibliográfiákkal.

Magyarországon készült ősnymtatványok

Jelenlegi ismereteink szerint nincs teljes terjedelmében magyar nyelvű ősnymtatvány. A XVIII. század végén Bartalis Antal jegenei plébános ugyan birtokolni vélte egy 1484-ben Nürnbergben kiadott magyar nyelvű nyomtatott éneket oratóiával együtt Szent István király jobb kezéről, s ezt a Régi Magyarországi Nyomtatványok (RMNy) első köteté – Szabó Károly hungaricum bibliográfiája első kötetét követve – függelékben (App. 4) közli is, de a bibliográfia – ugyanitt – a „nyomtatványra” vonatkozó szakirodalmat kronologikusan áttekintve, ezt a tételt „tévesen feltételezett”-nek minősítette. Ismételtén áttanulmányozva az e „cantilená”-ra vonatkozó kibővített, jelenleg hozzáférhető teljes forrásanyagot megállapíthatóvá vált, hogy a jegenei plébános tulajdonában nem egy 1484-ben megjelent ritka nyomtatvány volt, hanem néhány füzet a Szent Jobb ereklyéről nagy példányszámban 1771-ben megjelent füzetes kiadványokból. Bartalis a XVIII. század végi általánosan divatos szövegarchaizálásukhoz hasonlóan megtévesztő módon archaizálta egy ilyen füzet néhány sorát, s ezzel igyekezett egy újabb régi magyar nyelvemléket létrehozni, azaz koholni.

Az első Magyarországon kinyomtatott könyv latin nyelvű. Ez a *Chronica Hungarorum* (GW 6686), amelyet – jelenlegi ismereteink szerint – egy Rómából Magyarországra hívott német nyomdász (akinek személye ma is ismeretlen), Andreas Hess nyomtatott 1473-ban. A címlap nélküli, Andreas Hess ajánlásával kezdődő („Ad [...] Ladislaum, praepositum ecclesiae Budensis, prothonotarium apostolicum, necnon vicecancellarium [...] regis Matthiae”) kiadvány Magyarország történetét tartalmazza. Egyrészt a XIV. században szerkesztett magyar krónika egy változatát, másrészt ennek kibővítését a nyomtatás idejéig történt eseményekkel. Két fő részből áll, az első huszonnégy fejezetben a hunok történetét, a második kettőszáznegyvenhat fejezetben a magyarok történetét beszéli el, mindegyik elején tartalomra utaló cím olvasható. A Budán, 1473 pünkösdjén Andreas Hess sajtója alól kikerült első Magyarországon nyomtatott könyvvel a magyar ősnymdászat több országot is megelőzött, mert például Skandináviában vagy Angliában ennél később indultak az első ősnymdák. A Hess-nyomda valószínűleg az azon a helyen

álló egykori épületben működött, ahol ma a budai várban tér őrzi a nevét. A *Chronica Hungarorum*ból jelenleg összesen tíz példány ismert, ezek közül mindössze kettőt őriz magyarországi közgyűjtemény, egyet az Országos Széchényi Könyvtár, egy másikat a budapesti Egyetemi Könyvtár (ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár). A nemzetközi ősnymtatvány irodalomban Michael Maittaire tett először 1733-ban említést a nyomtatványról az *Annales typographici* (IV, Amsterdam, 331) című munkájában.

A Hess-nyomda egy másik budai terméke is fennmaradt 1473-ból (Leonardi Aretini in opusculum Magni Basilii de legendis poeticis incipit feliciter, GW 3702), ennek megjelenése után azonban a tipográfia beszüntethette tevékenységét. Ez a címlap nélküli, negyedréti alakú, húsz levél terjedelmű munka erkölcsbölcseleti értekezéseket tartalmaz. A nyomtatványban Basilius Magnus A fiatalokhoz című művének latin fordítása és Xenophon Szókratész védőbeszéde (szintén latin nyelven) olvasható. A szakirodalom ezt a munkát tartotta hosszú ideig az első magyarországi ősnymtatványnak, Fitz József azonban a *Chronica Hungarorum* előszavából megállapította, hogy a krónika volt valójában az első magyar földön kinyomtatott mű.¹¹

A második magyar ősnymda 1477–1480 között működött. Jelenleg négy itt készült nyomtatványt tart számon a szakirodalom (RMNy 3, 4, 5, 6). Soltész Zoltánné állapította meg, hogy ezek a kiadványok egy, valahol Magyarország területén működött második ősnymda termékei. A nyomdáról még ma sincs semmiféle bővebb ismeret, elnevezése az egyik fennmaradt, itt készült mű címéből *Typographia Confessionalis*. A nyomda működéséhez kapcsolódik egy gyóntatói kézikönyv (Antoninus Florentinus, *Confessionale* GW 2108, RMNy 3), egy egykorú adat alapján feltételezhető német nyelvű politikai röpirat (RMNy 4), Laudivius Szent Jeromos életrajza (melyből a világon jelenleg kizárólag a budapesti Egyetemi Könyvtár őriz példányt, RMNy 5) és egy, Johannes Han pozsonyi plébános nevének (aki a török elleni háború támogatására hirdetett búcsú egyik biztos volt) feltüntetésével búcsú engedélyezését igazoló nyomtatvány, egy búcsúlevél-űrlap (egyetlen példányát Pozsonyban – Vedecká knižnica mesta Bratislavy – őrzik, RMNy 6).

Magyarországi ősnymtatvány-gyűjtemények

Az ősnymtatványok gyűjtése Magyarországon valószínűleg a Bibliotheca Corvinianáig nyúlik vissza. Mátyás király világhírű könyvgyűjteményében nyomtatványok is helyet kaptak, s ezek közül négy máig fennmaradt. Ezek mindegyikében megtalálható Mátyás családi címeréből a holló (corvus), illetve a tulajdonra vonatkozó korabeli bejegyzés. E köteteken kívül továbbiakat is őrizhettek Hunyadi Mátyás könyvtárában. Ismeretes például, hogy Pomponius Laetus 1471-ben nyomtatásban küldött Budára egy Silius Italicus-t. Az említetteken kívül több ősnymtatványt ajánlottak Mátyás királynak és feleségének, Aragóniai Beatrixnek, melyekből minden bizonnyal példányok is kerültek a Bibliotheca Corvinianába.

11 FITZ József, Hess András, a budai ősnymdász, Budapest, 1932, 132.

A magyarországi történeti könyvtárak ősnymtatványaiból viszonylag kevés kötet maradt fenn, az eredeti őrzési helyeken még ennél is kevesebbet lehet megtalálni (például Nagyszébenben). A XVIII. század utolsó évtizedében a legtöbb ősnymtatványt az ország katolikus főpapjai gyűjtötték össze. A kalocsai, egri és gyulafehérvári érseki, illetve püspöki könyvtárak ősnymtatvány-gyűjteményeinek létrejöttében döntő szerepet játszott, hogy gróf Batthyány Ignác (1741–1798) gyulafehérvári, gróf Eszterházy Károly (1725–1799) egri püspök, báró Patachich Ádám (1717–1784) és gróf Kollonich László (1736–1817) kalocsai érsekek külön ügynököket foglalkoztattak Bécsben, Münchenben és Rómában, hogy ők könyveket, elsősorban ősnymtatványokat vásároljanak számukra. A megvásárolt kötetek legnagyobb része az Európa-szerte felosztott szerzetesi rendházakból került ki. Hasonló módon gyarapította könyvtárát ősnymtatványokkal például Szily János (†1799) szombathelyi és Klimó György (1710–1777) pécsi püspök.

Az úgynevezett régikönyves-gyűjteménnyel bíró, azaz 1800 előtt megjelent nyomtatványokat őrző könyvtáraknak minden esetben a legértékesebb állományrészre az ősnymtatvány-gyűjtemény. Magyarországon összesen több mint 7100 ősnymtatvány található a közgyűjteményekben és az egyházi könyvtárakban (a hazai magángyűjtemények ősnymtatvány-kincseiről jelenleg nincsenek megbízható adatok). Ez összesen 3579 különböző kiadású nyomtatványt jelent. Ezek jelentős részét, mintegy a felét három nagy könyvtár, az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Tudományos Akadémia és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára őrzi. Magyarország első számú ősnymtatványtárát az Országos Széchényi Könyvtár, a második legnagyobb ősnymtatvány-gyűjteményt a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ – MTA KIK), s a harmadik nagy incunabula-állományt a budapesti Egyetemi Könyvtár (ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár) őrzi. Mindhárom gyűjteményben ezernél több ősnymtatványt őriznek. Az e nevezetes gyűjtemények törzsalományát az elmúlt csaknem kétszáz évben kiegészítették az arisztokrata könyvgyűjtők és neves személyek adományai. Kisebb részben vásárlásokból is bővültek ezek a táruk, egészen a legutóbbi időkig.

Összevetésként közlöm néhány további gyűjtemény állományadatát is. A szegedi egyetem könyvtárában tizenöt, a szegedi Somogyi Károly Könyvtárban harminchat ősnymtatvány található. Pécsen a Klimó Könyvtárban huszonöt XV. századi nyomtatványt őriznek.

Magyarország ősnymtatvány-állománya az európai országok között előkelő helyet foglal el, körülbelül hasonló számú XV. századi nyomtatvánnyal rendelkezik – Borsa Gedeon becsült adata szerint – Belgium és Hollandia. A három nagy hazai ősnymtatvány-gyűjtemény (Országos Széchényi Könyvtár, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára) anyaga régebbi, korábban önálló könyvtárak anyagából származik, ezért ezekben a gyűjteményekben a duplum kötetek száma viszonylag magas. A hazai könyvtárakban őrzött ősnymtatványok jelentős része – a könyvtermelés arányainak megfelelően – a német és az olasz ősnymdák

került ki. Kisebb mértékben képviseltetik magukat a francia, a belga és a holland ősnyomdák. Az Ibériai-félszigetről mindössze néhány ősnyomtatvány jutott el Magyarországra. A gyűjteményekben több, eddig teljesen ismeretlen, a Gesamtkatalog der Wiegendrucke szerkesztőisége számára is új ősnyomtatvány található, közöttük számos olyan, amelynek megfelelő leírását, illetve ősnyomdászának meghatározását hiába keressük a nemzetközi szakirodalomban. Szép számban vannak még variánsok is és olyan ritkaságok, melyekből a GW csupán néhány példányt ismer.

A nemzeti, Országos Széchényi Könyvtár ősnyomtatvány-gyűjteménye a legnagyobb az országban, több mint 1800 példányt őriz, ami az egész magyarországi állomány közel negyede. Az alapító, Széchényi Ferenc könyvtárában viszonylag kevés, mindössze negyven ősnyomtatvány volt. Ennek elsősorban az az oka, hogy Széchényi nem tartozott a könyvészeti ritkaságokat gyűjtő bibliofilek közé. A könyvtárában őrzött ősnyomtatványok nagyobb részét azok magyar vonatkozása miatt szerezte be. Ezek közé tartozik például a *Historie von Dracole* Waida egyetlen magyarországi ősnyomtatvány-példánya (Lübeck, Bartholomaeus Gothan, ca. 1485; jelzete Inc 846). Az ősnyomtatványok gyarapodása eleinte József nádor személyéhez kapcsolódott, több kötet személyes ajándékként került a gyűjteménybe. József nádor ismeretes közbenjárása révén vált például a könyvtár állományává tizennégy ősnyomtatvány a pozsonyi káptalani könyvtárból. Az ősnyomtatványok száma Jankovich Miklós híres bibliofil gyűjteményének megvásárlásával több mint ötszázötven XV. századi nyomtatvánnyal gazdagodott. Ezek közül a legértékesebbnek a *Chronica Hungarorum* (Buda, Andreas Hess, 1473) egyik példánya bizonyult, mely később, mint duplum példány, a budapesti Egyetemi Könyvtárba került át. Ajándékozás (például Illésházy István 1835-ben huszonkilenc ősnyomtatványa) és vásárlás (például 1846-ban Horvát István könyvtárából tizenhat ősnyomtatvány, 1873-ban Farkas Lajos losonci földbirtokos könyvtárából tizennégy ősnyomtatvány) útján ez a szám egy évszázad alatt mintegy megkétszereződött. Csere útján viszonylag kevés ősnyomtatvánnyal gyarapodott a tár, ilyen módon került a könyvtárba Ráth György négy ősnyomtatványa 1887-ben. Jelentős gyarapodásnak számított 1895 májusában százegy ősnyomtatvány megvásárlása Bécsben Kende könyvkereskedőtől.

Az első világháborút követő évtizedekben két nagy magyar könyvgyűjtő hagyatékával ismét jelentős mértékben bővült a tár: Todoreszku Gyula földbirtokostól ötven, gróf Apponyi Sándortól százötven ősnyomtatvánnyal. Ismeretes, hogy Apponyi elsősorban külföldön kiadott magyar vonatkozású nyomtatványokra specializálta magát, elsősorban ez az oka annak, hogy az ő ősnyomtatványai jelentős mértékben – nem csupán mennyiségi, hanem minőségi szempontból is – gazdagították a nyilvános közgyűjteményt.

A gyűjtemény a második világháborút sértetlenül élte át. 1945 után több mint kétszáz 1500 előtt nyomtatott művel gyarapodott a gyűjtemény, melynek legnagyobb része – 161 darab – a megszüntetett szerzetesrendi könyvtárakból került ki. 1949-ben a duplumokkal együtt 1419 ősnyomtatványt őrzött a könyvtár, s ez a szám a következő években (1950–1954) is folyamatosan gyarapodott, részben Nagy Iván könyvtárából (25 ősnyom-

tatvány), részben a szerzetesrendi könyvtárakból. A gyűjteménybe ekkor bekerült legjelentősebb könyvészeti ritkaság egy Corvina-ősnyomtatvány, Nicolaus de Ausmo ferences szerzetes *Supplementum summa Pisanellae* (Velece, 1473) című munkájának Hunyadi Mátyás király részére díszített, valószínűleg IV. Sixtus pápa által ajándékozott példánya. A gyűjtemény az 1950-es években vásárlások révén is gyarapodott 25 ősnymtatvánnyal. Ekkor vásárolta meg például a könyvtár Szentkuty (Drescher) Páltól Gutenberg 42 soros Bibliájának negyedlevélnyi töredékét (a mű II. kötetének 229. leveléből) is. 1963-ra az ősnymtatványtár az Országos Széchényi Könyvtárban már 1742 példányból állt, melynek megoszlása tükrözte a XV. századi könyvnyomtatás arányait, úgy nyelvi, mint tartalmi szempontból.

A gyűjtemény első rendezését és igényes feldolgozását 1888-ban Horváth Ignác végezte el. A nyomtatásban megjelent katalógus kiegészítő tételeinek leírása a Magyar Könyvszemlében látott napvilágot. Később a könyvtár főigazgatója, Fitz József foglalkozott az ősnymtatványokkal, majd Hubay Ilona, Sajó Géza és Soltész Zoltánné a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* elvei alapján készítette el a tár feldolgozását, melyet további alkatalógusokkal (így például szerzői betűrendes, általános időrendi, nyomdásztörténeti a Proctor-rendszer figyelembe vételével, nyomdász-katalógus, nyomdahelyek katalógusa, helyrajzi, possessor-katalógus) egészítettek ki, melyek elősegítették a tár folyamatos használatát.

A második legjelentősebb hazai incunabulum-tár a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának ősnymtatvány-gyűjteménye, mely elsősorban hagyatékokból jött létre. Az alapító, gróf Teleki József könyvtárából (Teleki-könyvtár, 1826) összesen 356 ősnymtatvány származik. A második jelentős gyarapodás 1926-ban – tehát az alapítás századik évfordulóján – történt, amikor gróf Vigyázó Ferenc hagyatékeként négyszáz ősnymtatvány került be a gyűjteménybe. A könyvtár jelenleg közel 1200 ősnymtatványt őriz. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának ősnymtatvány-gyűjteményét elsősorban a hungaricumok nagy száma jellemzi. Viszonylag jelentős számú ősnymtatványt őriznek itt magyar szerzőktől, így például a két neves magyar ferencestől, Temesvári Pelbárttól és Laskai Osváttól, továbbá Georgius de Hungariától (*De moribus Turcorum* – A törökök szokásairól) és Michael de Hungariától (*Sermones* – Beszéddek). Több Thuróczy-krónika, magyar rítusú misekönyv és szerkönyv is található a gyűjteményben. Ezek kiegészítésére Ráth György 1888-ban megvásárolta Münchenben a Rosenthal könyvkereskedésben az *Obsequiale Strigoniensét*, azaz egy esztergomi rítusú szertartáskönyvet (1496), amelyből – ismereteink szerint – ez az egyetlen fennmaradt példány (világunikum). Thuróczy fametszetekkel illusztrált *Chronica Hungarorum*a 1488-ban három hónap különbséggel két kiadásban jelent meg (Brünn, majd Augsburg). A brünni kiadásból három, az augsburgiból öt példány található az Akadémiai Könyvtárban. Az augsburgi kiadás megvásárolt példányát Ráth György a XIX. századi neves párizsi könyvkötőnél, Marius Michelnél köttette neoreneszánsz bőrkötésbe.

Csapodi Csaba, az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának és Régi Könyvek Gyűjteményének egykori vezetője megvizsgálta az itt őrzött ősnymtatványok tartalmi sajátosságait is. Eszerint az állomány nagyobb fele világi tartalmú, történelmi tárgyú nyomtatvány, ókori klasszikus szerzők munkái és természettudományos művek, valamint a neves humanista szerzők kötetei. A kisebb rész, mintegy 44% tartozik a teológiai tudományok körébe. A gyűjtemény öt olyan ősnymtatványt is őriz, amely e kiadványoknak az egyetlen ismert példánya (vö., Csapodi Csaba, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának ősnymtatvány-gyűjteménye = A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 53 (1967) 21–22.).

A harmadik jelentős hazai gyűjtemény, az ELTE Egyetemi Könyvtár állományát külön fejezetben (Ősnymtatványok a budapesti Egyetemi Könyvtárban) mutatom be. A három nagy gyűjteményen kívül jelentős számú ősnymtatványt őriz – többek között – a kalocsai és az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, a székesfehérvári Püspöki Könyvtár, az esztergomi Simor Könyvtár, a Pannonhalmi Szent Benedek-rendi Könyvtár, a Püspöki Papnevelő Intézet Könyvtára Győrben, a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára Debrecenben és nem utolsósorban az egri Főszékesegyházi Könyvtár. A felsoroltak mellett jelentősek a hazai kutatás számára a magyar vonatkozású, szomszédos országokban található XV. századi nyomtatvány-gyűjtemények is. Ilyen mindenekelőtt a gyulafehérvári Batthyáneum, a nagyszebeni Brukenthal Múzeum, a marosvásárhelyi Teleki-Bolyai könyvtár és a kolozsvári Egyetemi Könyvtár ősnymtatványai. E gyűjtemények nyomtatott katalógusait részben magyar szakemberek készítették el.

Ősnymtatványok a budapesti Egyetemi Könyvtárban – (ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár) különös tekintettel az országos unikum példányokra

A könyvtár jogelődje, az első nagyszombati jezsuita könyvtár megalapításával (1561) és e könyvtár jogutódai révén jött létre az az országban egyedülálló ősnymtatvány-gyűjtemény, mely évszázadokon át egészen a mai napig együtt maradt és folyamatosan bővült. A tár kiemelkedő jelentőségű abból a szempontból is, hogy állományát nem magángyűjtemény formájában, látványosságként gyűjtötték össze, hanem napi használatra, elsősorban oktatásra és tanulásra szánták. Fő jellegzetessége, hogy az eredeti állományt évszázadokon keresztül megőrizte a gyűjtemény. Ezt az állítást elsősorban a kötetekben megtalálható viszonylag sok bejegyzés, marginália bizonyítja.

A tár történetére vonatkozó két fő forrás a kötetekben található egykori tulajdonosi bejegyzések, valamint a könyvtár fennmaradt XVII. századi történeti katalógusai. Az ősnymtatványok száma a könyvtár történetének kezdetétől folyamatosan gyarapodott. Dümmerth Dezső kutatási eredményét elfogadva, mai ismereteink szerint egy ősnymtatvány (Inc. 256, Marcus Tullius Cicero, Epistolae ad familiares, Velence, 1487, A. de Paltasichis – korábban egybekötve egy XVI. századi Cicero, Epistolae ad familiares, Párizs, 1557, apud Audoëneum Parvum, kiadással, Ant. 4297) a könyvtár legrégebben, 1586 és 1589 között beszerezett és máig folyamatosan használt és megőrzött kötete. Ez

az egyik jogelőd könyvtárban, Turóc-Znióvárálján (ma Kláštor pod Znievom, Szlovákia) már használt kolligátum a jezsuita oktatásban a XVI. század kezdete óta Európa-szer-
te használt tankönyvnek számított. Legkorábbi tulajdonosi bejegyzése: „Societatis Jesu
inscriptus Catalogus – Collegium Turocensis”. Később Vágsellyén egy újabb tulajdonosi
bejegyzést írtak a kötetbe: „An[no] 1600. Sellensis”, melyet az egyetemalapítást megelő-
zően követett a „Tyrnaviensis 1632”.

A legrégebbi ősnymtatvány-beszerzések tehát az 1561 utáni évekből származnak. A
gyűjteményt bővítő egyik következő nevezetes ősnymtatványban (Thuróczi, *Chronica*
Hungarorum, Brno, Konrad Stahel et Matthias Preinlein, 1488; Inc. 338) a következő
bejegyzés olvasható: „donatus a Francisco Zabo 1590” – „Inscriptus Collegij Turociensis
Societatis Jesu”. Az ismeretlen nagyszombati Szabó Ferenc városi polgárt egy ismertebb
nevezetes személy követi újabb ajándékozóként, Partinger Gáspár, aki nagyszombati vá-
rosi tanácsstag volt, s négy ősnymtatvány kötettel (Nicolaus de Lyra négykötetes Bib-
lia-kommentárjával, Inc. 274–278) gazdagította 1616-ban az állományt. Ennek a Biblia.
Cum postillis Nicolai de Lyra [...] (Nürnberg, Anton Koberger, 1487) című műnek a
címlapján első bejegyzésként az „Ex dono Dominij Caspari Partingeri Collegij Soc[ieta-
tis Jesu Tyrnaviae 1616” szerepel, melyet a máig fennmaradt, legkorábbi nagyszombati
kézíratos katalógusra történő utalás követ, az „Inscriptus Catalogo 1632. L[itte]ra N. n[um-
mero] 6. 7. 8. 9” formában.

Ezt az első hat ősnymtatványt továbbiak követték a nagyszombati egyetem me-
galapításáig (1635). Közülük a legrégebben megjelent nyomtatvány Franciscus de Pla-
tea *Opus restitutionum usurarum et excommunicationum* (Padova, Leonardus Achates,
1473) című munkája volt, melyet az első fennmaradt könyvtári katalógusban a „Francisci
de Platea *Opus restitutionum in folio corio rubro Paduae 1473*” formában örökítették
meg. Jelenleg ebből a kiadásból a könyvtár nem őriz példányt, az egyetlen magyarországi
példány a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában található meg (jelzete ott: Inc.
518). Időben ezt követi Szent Ágoston *De civitate Dei* című művének két velencei ki-
adása (Gabriele di Pietro, 1475 – Inc. 25; Bonetus Locatellus, 1486/1487 – Inc. 221). A
nagyszombati egyetem megalapítása előtt a gyűjteménybe bekerült teológiai és egyházjo-
gi ősnymtatványok mellett matematikai munka (Claudius Ptolomaeus, *Quadripartitum*
cum aliis tractatibus, Venetiis, Bonetus Locatellus, 1493 – Inc. 487) éppúgy megtalálható,
mint az 1633-ban beszerezett, a második magyarországi ősnymdából kikerült Antoninus
Florentinus *Confessionaléja* (Buda, 1477 – Inc. 46). Utóbbinak a tulajdonosi bejegyzése
a címlapon „Collegij Tyrnau[ensis] So[cie]t[at]is Jesu 1633. L[itte]ra A. N[umero] 193,” s
e példány mellett egy másik, variáns példányt is őriz a kiadványból a könyvtár (Inc. 45).
Antoninus Florentinus firenzei érseknek e XV. század közepén készült műve gyóntatói
segédkönyv, melynek több mint száz különböző ősnymtatvány-kiadása ismert. Fitz Jó-
zsef és Soltész Zoltánné kutatásai tették nyilvánvalóvá, hogy a fenti példányok és egy
további, Gyöngyösön őrzött példány a Magyarországon 1477–1480 között működött
második hazai ősnymda terméke, s azt nem Nápolyban nyomtatták Matthias Moravus
tipográfijában.

1635 előtt összesen huszonhat ősnymotatványt őrzött a nagyszombati jezsuita könyvtár, melyek közül húsz ma is a gyűjtemény része. Valószínű, hogy két további is őriz a könyvtár, de ezeknek időközben megsérült a tulajdonosi bejegyzése. Azaz az ősnymotatványtár legrégebbi huszonhat kötetéből huszonkettőt közel 380 éve őriz a könyvtár.

A nagyszombati jezsuita egyetem megalapítását követően további ősnymotatványokkal is gyarapodott az állomány. 1637-ben Armandus de Bellovisu *De declaratione difficultum terminorum*át (Basel, 1491 – Inc. 418), 1681-ben Euklidesz *Elementa geometriáját* (Venezia, Erhard Ratdolt, 1482 – Inc. 115), 1690-ben Petrus Lombardus *Sententiarum libri quatuorját* (Nürnberg, Anton Koberger, 1491 – Inc. 424) és Michael de Dalen *Casus brevis Decretalium*át (Strassburg, Georg Husner, 1493 – Inc. 470), 1692-ben Cassiodorus zsoltármagyarázatait (Cassiodorus Senator, Flavius Magnus Aurelius, *Expositio Psalterii*, Basel, Johann Amerbach, 1491 – Inc. 425) szerezték be. Plinius *Historia naturalis*ának 1491-ben megjelent velencei kiadása (Inc. 432) a nagyszombati jezsuita kollégium által megszervezett egyik Mária kongregáció könyvtárából került a jezsuita könyvtárba (az ajándékozó bejegyzés szerint Szomori Mátyás adta a kötetet a kongregációnak 1655-ben: „Sodalitatis B[eatae] V[irginis] Visitantis in Collegio Soc[ietatis] Jesu Tyrnav[iensis] 1655 dedit Dominus Mathias Szomori”).

A XVIII. században a jezsuita rend feloszlataáig (1773) további ősnymotatványokkal gazdagodott a könyvtár állománya, ezek kivétel nélkül használati könyvként és nem célzottan megvásárolt ritkaságként kerültek a gyűjteménybe. Az ősnymotatványtár legjelentősebb állomány-növekedése Mária Terézia, majd II. József szerzetesrendeket feloszlató rendeleteinek köszönhető. A feloszlátott rendi könyvtárakból az uralkodó a bécsi udvari könyvtár elsőbbségének biztosítása után válogatási jogot adott a volt nagyszombati jezsuita egyetem könyvtárának államosítása után Budára, majd Pestre költöztetett egyetemi könyvtárnak. Számos, értékes ősnymotatvánnyal rendelkező szerzetesi könyvtár anyaga került – elsősorban a Felvidékről – a pesti egyetemi könyvtárba.

Mária Terézia és II. József rendfeloszlataáit követően a Magyarországon történetileg megmaradt ősnymotatványok jelentős részének lett gyűjtőhelye a könyvtár, s e körülmény miatt könyv- és könyvtörténeti szempontból kimagasló értéket képvisel ez az ősnymotatvány-gyűjtemény. A könyvtárba irányított abolíciós könyvanyagban viszonylag sok duplum példány volt, ugyanakkor több ritkaság is ezen az úton jutott a könyvtári állományban. Ilyen például a *Diurnale Argentinense* (Basel, Michael Wenssler, circa 1491 – Inc. 830), melyből a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* mindössze öt példányt tart számon, s ezek között a budapesti Egyetemi Könyvtár példánya variáns példány.

Az ősnymotatványok állományadatát a XVIII. század utolsó negyede végén csak megközelítően lehet megbecsülni. Vértessy Miklós kutatásai alapján tudjuk, hogy a rendelkezésre álló források közül a kötetekben ma is megtalálható tulajdonosi bejegyzések alapján a nagyszombati volt jezsuita könyvtári ősnymotatványokon kívül 223 ősnymotatvány egykori őrzőhelye volt jezsuita gyűjtemény. Ezek megoszlása a proveniencia szerint a következő.

Hely	kötetek száma
Besztercebánya	26
Eperjes	15
Fiume	12
Komárom	10
Lőcse	1
Pozsony	87
Selmecbánya	2
Sopron	28
Szakolca	3
Szatmár	2
Szepes	5
Trencsén	4
Turóc	3
Zsolna	2
Bécs, Pazmaneum	9
Egri egyházmegye bécsi S. J. papnevelde	11
Krems	1
Triest	2

A táblázatból nyilvánvaló, hogy a pozsonyi, a soproni és a besztecebányai jezsuita könyvtárakból került a legtöbb ősnymtatvány az államcsított nagyszombati egyetem könyvtárába. A jelentős számú pozsonyi gyarapodás oka elsősorban abban kereshető, hogy e jezsuita könyvtár őrizte Mossóczi Zakariás nyitrai püspök XVI. századi gazdag magánkönyvtárának jelentős részét. Ismeretes, hogy Mossóczi 1587-ben sógorára, Kecskés Andrásra hagyta könyvtárát, akitől Kecskés János nagyszombati kanonokhoz került. Kecskés János saját könyvgyűjteményével együtt a pozsonyi jezsuitáknak ajándékozta el a Mossóczi-féle könyveket.

A másik, Vértcsy által számba vett forrás Pray György Index rarioruma (I–II. kötet, Buda, 1780–1781). Pray összesen 179 ősnymtatványt vett be munkájába. Ezek azok az ősnymtatványok, melyeket ő a többi közül ritkaságnak ítelt. A 179 Pray-féle ősnymtatványból 88 kötetben található egykori jezsuita tulajdonosi bejegyzés. Ha e két, eltérő forrásból származó adathoz becslés alapján (30–40 kötet) hozzáadjuk a Pray által kiha- gyott ősnymtatványokat, illetve a tulajdonosi bejegyzést nem tartalmazó egykori jezsuita könyvtárakban őrzött XV. századi nyomtatványokat, az állományt 350 kötetre lehet be- csülni.

A II. József által elrendelt rendfelosztások (1782–1786/88) következtében a fel- osztott 134 férfi és 6 női rendház könyvtárának állománya állami tulajdonba került. E könyvtárak anyagának áttekintését és szétoztását az uralkodó az Egyetemi Könyvtárra

bízta. A könyvtár az így számba vett ősnymotatványok legnagyobb részét megtartotta saját állománya részeként. Vértesy András áttekintette a gyűjteménybe ekkor bekerült ősnymotatványok utolsó tulajdonosait, s megállapította, hogy a bejegyzések és a bera-
gasztott ex libris-eket figyelembe véve az ősnymotatványok a következő rendektől származnak.

Szerzetesrend megnevezése	Ősnymotatványok száma / kötet
pálos	208
minorita + ferences	23
trinitárius	11
szervita	12
premontrei	6
karmelita	2
bencés	4

A táblázatba foglalt adatok az egykori valóságot nem minden részletükben tükrözik, mivel egyrészt léteznek a kötetekben úgynevezett „rejtett” tulajdonosi bejegyzések is, másrészt például a pannonhalmi bencés apátságból beszállított ősnymotatványok a könyvtárból számba vett négy kötet kivételével visszakérültek Pannonhalmára. Az adatokat az is torzítja, hogy egyes szerzetesrendek nem minden felosztott rendházából kerültek be az Egyetemi Könyvtárba az ősnymotatványok. Teljes egészében egyedül a pálos rend könyvállományából származó ősnymotatványok találhatók meg a könyvtárban (208 kötet). Ezek egykori rendházankénti megoszlása – szintén Vértesy András nyomán – a következő.

Pálos rendház	Ősnymotatványok száma / kötet
Csáktornya	25
Felsőelefánt	24
Lepoglava	49
Máriavölgy	20
Nagyszombat	8
Novi	11
Pest	31
Remete	11
Többi, kisebb rendházból összesen	29

Az ősnymotatványok korábbi tulajdonosainak figyelembe vételével egyszer majd minden egyes, a gyűjteményben őrzött ősnymotatvány története megrajzolhatóvá válik. A II. József-kori abolíció után a könyvtár ősnymotatványainak száma – becslés alapján – mintegy

hatszáz kötet lehetett. Ez a mennyiség és a kötetek által képviselt minőség (a ritka és unikum példányok révén) egyedülálló volt az országban. Így például a legértékesebb, 1470 előtt készült ősnymtatványok száma négy (Inc. 789, 790, 867, 872). II. József 1785-ben rendeletet adott ki az abolíció révén bekerült másod- és többes példányok értékesítésére. A rendelet végrehajtása során 1787–1797 között hét árverést rendezett az Egyetemi Könyvtár és összesen 20.031 könyvet kínált eladásra, mely a további többes példányok figyelembe vételével mintegy 25.000 kötet lehetett. Az árverések nyomtatott katalógusai (*Catalogus librorum, qui in Bibliotheca Universitatis Pestiensis publicae auctioni exponentur*, [hét füzet], Pest, 1778–1797) a könyvtár történetének becses forrásai, kutatásuk még éppen csak elkezdődött. Ezekben az árveréseken négy ősnymtatványt kínált megvásárlásra a könyvtár (a Hain-számokkal kifejezve ezek a következők: H 3118, H 1249, H 5388, H 9246), közülük egy, Jacobus Sprenger és Henricus Institoris híres, a boszorkányperek lefolytatói számára írt *Malleus maleficarum* (Nürnberg, Anton Koberger, 1496, H *9246) többes példánya (ma a kiadásból az ősnymtatványtárban őrzött példány jelzete Inc 591) biztosan elkelt, harminc krajcárért.

A későbbi időszakban – annak ellenére, hogy 1802-ben I. Ferenc rendeletére a szerzetesrendek részleges visszaállítása megtörtént, s e rendelet végrehajtási utasítása kötelezte az Egyetemi Könyvtárat a biztosan megállapítható korábbi tulajdonjog alapján a könyvek visszaállított rendeknek történő visszaadására – még két árverést (1806, 1826) tartottak a könyvtár állományából. Az 1806-ban eladásra kijelölt ősnymtatványt (H *8562), Szent Jeromos leveleinek 1495. évi nürnbergi kiadását nem vásárolták meg, a műből jelenleg két példányt őriz a könyvtár (Inc 547, 548). 1826-ban összesen tizenkét ősnymtatványt adtak el, melyekből tizenegyet megvásároltak. Utóbbiakat a híres gyűjtő, Jankovich Miklós (három kötet), a könyvtár első őre, Veszerle József (négy kötet) és J. B. Redl (négy kötet) szerezte meg.

A könyvtár ősnymtatványai csak 1875 után kaptak egyedi jelzetet, amikor befejeződött az átköltözés a jelenlegi épületbe. Az 1500. december 31-e előtt a sajtó alól kikerült könyvek, az ősnymtatványok (*incunabula*), illetve a kódextár és a kéziratár elődje ugyan már jelentős részben akkor külön kezelt állománynak számított, amikor a könyvtár a mai, egykorúan „könyvtár palotá”-nak nevezett, újonnan felépített épületébe költözött (1876). Az átköltözést megelőző években elvi előkészületi munkák folytak az állomány újrendezéséről és ismételt, a korábbihoz képest gyökeresen más, akkor modernnek számító feldolgozásáról. A XV. századi nyomtatványok leválasztását az állományból, önálló gyűjteménnyé rendezését és katalógizálását Kudora Károly végezte el 1881-ig. Tervbe vették e katalógus nyomtatott megjelentetését, ami azonban kétszer is elmaradt az újabb ősnymtatványok előkerülése miatt.

1901-ben megtörtént a tár újrendezése. Dedek Crescens Lajos 1–960 sorszámmal jelzelte a gyűjteményt (953 mű = 972 kötet), melyben hét szám üresen maradt. A katalógus alapján a XVIII. század vége óta jelentősen tovább bővült az állomány, összesen 972 ősnymtatvány-kötetet tartottak ekkor számon, melyhez hozzá kell számolni még kb.

40 datálatlan, később a gyűjteménybe sorolt kötetet. Ezt a nyomdakész katalógust 1907 óta szerette volna kiadni Ferenczy Zoltán igazgató, a kinyomtatást azonban az I. világháború meghiúsította, a kézirat ma lappang. A tár állománya 1945-ig további mintegy 110 kötettel gyarapodott, ezek jelentősebb része a már meglévő könyvtári állományból mint datálatlan (keltezetlen) nyomtatvány került elő. Az 1946 utáni beszerzésekkel együtt az 1949. évi revízió szerint a tár állománya 1089 kötet volt. Az 1949–1964 között vásárolt tizenhárom ősnymtatvány a vétellel történő gyarapodások között jelentősnek számít. Gyarapodott az ősnymtatványok száma az Országos Könyvtárügyi Tanács állománygyarapítási és könyvforgalmi szakbizottságának 1960. VI. 30-án hozott döntése alapján is, mely szerint az ősnymtatványok szétosztásánál elsőként a nemzeti könyvtár, másodikként az Egyetemi Könyvtár igényelhet az 1952–1954 között állami tulajdonba vett 1500 előtt készült nyomtatványokból. E döntés alapján tizenegy kötettel bővült a tár 1962. decemberéig. A gyarapodás azóta is folyamatos, bár lassú a beszerzés anyagi nehézségei miatt.

A könyvtár jelenleg az 1200-nál több bibliográfiai egységet őrző ősnymtatványával Magyarország harmadik legnagyobb incunabulum-gyűjteménye. Több olyan kötettel bír, amely ezeknek a kiadásoknak az egyetlen ismert példánya. Az ősnymtatványok jelzete – más hazai ősnymtatvány-gyűjteményekhez hasonlóan – az 'Inc' rövidítésből és numerus currens arab számból áll. Az ősnymtatványok úgynevezett rövid címléírása ma már elektronikus formában is elérhető, s a könyvtár tervbe vette a könyvészeti leírások bővített formátumú, a kötetek egyéni jellegzetességeire is figyelő leírások elkészítését. Utóbbit mindez ideig erőteljesen nehezítette egy a tár egészét jellemző sajátosság: a kötetek hosszú időszakot átívelő intenzív használatossága miatt a hiányos példányok sokasága. A nagyon sok esetben, szinte jellemzően hiányzó első és utolsó levelek, sérült könyvtestek, töredékesen fennmaradt lapok éppúgy lassítják az azonosítást, mint a bővített feldolgozást. Ugyanakkor a köteteknek ez a sajátos állapota nem véletlenszerű, sokkal inkább a korszakokon át tartó folyamatos, általában oktatási vagy tanulási tevékenység következménye. Ez utóbbi körülmény ugyanakkor különösen becstessé teszi a gyűjteményt, mivel az egyes kötetek nem csupán könyv- és könyvtártörténeti jelentőségűek, hanem oktatás- és művelődéstörténeti sajátosságokat is hordoznak. E sajátosságok jelentős része a gyűjteménybe kerülés (proveniencia) tényével kiegészítve új kontextusba helyezik a tár egészét, s együttes megközelítésük országos történettudományi, irodalomtörténeti és pedagógia-történeti érdeklődésre tarthat számot.

A gyűjtemény történetét – mint ahogy arról már esett szó – Vértessy Miklós foglalta össze tizenhét oldalon 1964-ben (*Az Egyetemi Könyvtár ősnymtatvány-gyűjteményének története = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei 2 (1964) 109–126.*). A tár egészéről azóta nem készült újabb, mértékadó szaktudományos publikáció. Legutóbb az Egyetemi Könyvtár 450 éves múltjába helyezett kétnyelvű művelődéstörténeti bemutatás készült a könyvtár ősnymtatványairól (Knapp Éva – Szögi László, *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára – University Library of Eötvös Loránd University, Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár, 2012, 94–111*).

Ismeretes, hogy az Ósnyomtatványtár törzsgyűjteménnyé alakítása és máig érvényes összerendezése hosszú időn át zajlott. A gyűjtemény egyúttal a könyvtár egyetlen olyan tára, mely hungaricum nyomtatványokat is őriz, azaz 1500. december 31-e előtt Magyarországon, illetve magyar szerzőktől megjelent műveket. Ezek a nyomtatványok egyúttal a velük megfeleltethető Régi Magyar Könyvtár sorozatoknak is részei.

A tár legkorábbi áttekintése és katalógusa a XVIII. század végén, a könyvtár Pestre költözése utáni években készült el. A XIX. század elején újabb katalógust készítettek, de a korábbihoz hasonlóan ez sem dolgozta fel a teljes állományt, mindössze 325 művet sorolt fel. A két katalógus elkészítése nem jelentette egyben azt, hogy az ósnyomtatványokat önálló gyűjteményként kezelték. A könyvtár korai katalógusaiban szereplő jelzetek ugyanis olyan könyvszekrényekre utalnak, amelyekben a legkülönbözőbb nyomtatványokat őrizték egy helyen. Amikor a könyvtár a XIX. század második felében átköltözött az új épületbe, a XV. századi nyomtatványokat elválasztották a többitől. A gyűjtemény rendezését Szilágyi Sándor kezdeményezte, az állomány ekkor 953 mű volt 972 kötetben. Az első teljes körű katalogizálást Kudora Károly végezte el 1879–1882 között. Ugyanakkor a katalógus tervezett kinyomtatása – mint ahogy az fentebb már említésre került – kétszer, 1881-ben, majd 1888-ban is elmaradt.

A második teljes körű katalogizálást az időrend és a helyrajzi szempontok együttes figyelembevételével végezték el a XX. század elejétől. Ferenczi Zoltán be nem fejezett munkáját később Hóman Bálint folytatta. Az ósnyomtatványtár harmadik katalogizálását Gerézdi Rabán kezdte el 1945 után. Gerézdi reprodukálta az ósnyomtatványok kéziratos glosszáit és a hosszabb bejegyzések teljes szövegét, s esetenként leírásokat készített a kötéstáblákat fedő kódextöredékekről is. Az általa elkészített mintegy négyszáz címleírás, amelyet Mezey László még használt 1974 tavaszán, 1977-ben nyolc lap kivételével már „lappangott”.

A gyűjtemény a felállítását követő száz évben mintegy száz művel gyarapodott. Ezek nem elsősorban vásárlások útján, hanem a könyvtár raktáraiból, átsorolással kerültek a gyűjteménybe. A kötetek egykori beszerzésében a bibliofília szempontjai nem játszottak szerepet, a tár példányait mindennapi, elsősorban oktatási használatra szánták. Az egyetem alapítása, 1635 előtt közel harminc ósnyomtatványa volt a könyvtár jogelődjének, s ebből hat kötet már a legkorábbi fennmaradt XVII. századi kéziratos katalógusban is megtalálható. A jezsuita rend feloszlata (1773) után a nagyszombati könyvtárban őrzött ósnyomtatványok további kötetekkel bővültek az egykori jezsuita könyvtárakból. Az 1780-as évek elején a könyvtárnak mintegy 350 ósnyomtatványa lehetett. Ez az állomány – mint arról már esett szó – a II. József-féle rendfeloszlátások után a feloszlátott szerzetesrendi könyvtárakból további közel 300 kötettel bővült.

Az ósnyomtatványok részben a középkori, részben a reneszánsz könyvkultúrát képviselik. Több kötetet gazdagon illumináltak, s nem ritkák a magyarországi késő gótikus könyvkötészetet remekei sem. Így például a Missale Strigoniense 1493-as és 1503-as velencei kiadásainak egy-egy példánya a budai könyvkötések különböző típusát képvisel.

li. Az itt található országos unikum ősnymtatványok közül kiemelkedő jelentőségű a Laudivius Zacchia itáliai ispotályos lovag és költő által a XV. század második felében írt Szent Jeromos életrajz, mely a pontos helyhez nem köthető második magyarországi ősnymdában (typ. Confessionalis) készült, feltételezhetően 1478–1479 körül (RMNY 5; 1975-ben készült el faksimile kiadása). A tár egyes példányairól folyamatosan jelennek meg tudományos szaktanulmányok.¹²

Kiemelkedő jelentőségűek azok az ősnymtatványok – így például a *Chronica Hungarorum* (Buda, 1473, Andreas Hess; Inc. 10) itt őrzött, végig rubrikált példánya –, melyek a kutatás tanúsága szerint megjelenésük óta magyarországi tulajdonban vannak. (A *Chronica Hungarorum* e példányát a könyvtár múzeumi tárgyakért kapta cserébe 1875-ben a mai Országos Széchényi Könyvtár elődjétől, a Nemzeti Múzeum Könyvtárától.) Fontos megemlíteni az egykor a budai királyi kápolna (*Capella Regis*) könyvtárában őrzött Aurelius Augustinus *De Civitate Dei* (Roma, 1474, U. Han – S. N. Chardella; Inc. 16) országos unikum példányt is. Egy Velencében 1475-ben nyomtatott (Fr. de Hailbrun – N. de Frankfordia; Inc. 28) Biblia a könyvtárban őrzött legkorábbi nyomtatott Biblia, melyet 1476-ban Budán vásárolt meg egy Ágoston nevű zágrábi domonkos szerzetes. Egy másik ősnymtatvány Bibliát egykor valószínűleg Istvánffy Miklós könyvtárában őriztek (Inc. 1016), akihez a kötet egy XVIII. századi legenda szerint a Bibliotheca Corviniána állományából került. A példákat folytatva, Antoninus Florentinus Confessionaléjának ([In Hungaria] 1477 [typ. Confessionalis]; Inc. 46) 'A' változatát 1633 óta, azaz az egyetem megalapítása előtti időtől folyamatosan őrzi a könyvtár.

A kötetek egykori tulajdonosi köre nagyon széles, neves humanisták (Váradi Péter, Inc. 65; idősebb Henckel János, Inc. 179; Mosóczy Zakariás, Inc. 550) éppúgy megtalálhatók közöttük, mint nevezetes magyarországi szerzetesrendi könyvtár (Lövöld = Városlőd karthauzi kolostor, Inc. 139), vagy szerzetes (Hadnagy Bálint budaszentlőrinci pálos szerzetes és hitszónok [1460/70 k. – 1537], Inc. 372). Az egykor Hadnagy Bálint által használt kötetet később, 1628-ban a lepoglavai pálos kolostor könyvtárában őrizték, majd a II. József-kori szerzetesrend-feloszlatások következtében szállították be a mai könyvtár jogelőd könyvtárába.

A könyvtár tervbe vette az ősnymtatványtár teljes, elektronikus feltárását követően egy újabb alap kutatás során összerendezett összegző kismonográfia elkészítését a könyvtár legrégebbi nyomtatványairól. Ez az adatfeltáró jelleg mellett tematikus könyv-, könyvtár- és művelődéstörténeti kiadvány lenne, mely eredményeiben segítséget kínálna az érintkező forrásokkal dolgozó tudományterületek (elsősorban a régi magyar irodalomtörténet) számára is. A tervezett értékelést a filológiai szempontok érvényesítésével

12 Az egyik legutóbbi publikáció: Anna TÜSKÉS, A Copy by Israhel van Meckenem of the Luke the Evangelist in Circle Engraving by Master E. S. in the University Library of Budapest = Arbeitskreis Bild Druck Papier Tagungsband, Modena, 2010., Hrsg. Wolfgang BRÜCKNER, Konrad VANJA, Detlef LORENZ, Alberto MILANO, Sigrid NAGY, Münster – New York – München – Berlin, Waxmann, 2011, 148–153.

létrehozott gazdag és rendezett forrásbázist egészítené ki. A munka végén a várható eredmény ráirányítaná a figyelmet a könyvek, a történeti könyvtárak és tulajdonosaik, valamint használóik összetett kapcsolatrendszerére, gazdagítaná a világi és egyházi tulajdonosok részletekbe menő kapcsolatának működési formáit, mechanizmusát.

A legfontosabb és legjelentősebb források, bibliográfiák és szakirodalom

ÁBEL Jenő, A bártfai Sz.-Egyed temploma könyvtárának története, Budapest, 1885.

AISTLEITNER József, A győri püspöki nagyobb papnevelő intézet könyvtárának 1500-ig terjedő ősnymtatványai, Győr 1932. (A munka 172 ősnymtatványt mutat be.)

AKANTISZ Viktor, Dr. Todoreszku Gyula és neje Horváth Aranka Régi Magyar Könyvtára, Budapest 1922, 55. és 85–86. (A gyűjtemény 56 ősnymtatványát ismerteti.)

APPONYI, Alexander, Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften, Bd. I, III, München, 1903–1927. (A kötetek 96 ősnymtatvány leírását közlik.)

ÁSBÓTH Oszkár, Az 1494-iki zenggi glagolita misekönyv, Magyar Könyvszemle 1896, 120.

Josip **BADALIĆ**, Incunabula quae in Popolari Re Publica Croatia asservantur – Inkunabule u narodnoj Republici Hrvatskoj, Zagreb, 1952.

Josip **BADALIĆ**, Jugoslavica usque ad annum MDC. Bibliographie der südslawischen Frühdrucke, Aureliae Aquensis, 1959; ed. 2, Baden-Baden, 1966.

BÁN Imre, Az országos Széchényi Könyvtár Gyöngyösi Tudományos Könyvtára, Magyar Könyvszemle 1955, 144–146.

BERKOVITS Ilona, A Pécsi Püspöki Könyvtár festett kéziratai és ősnymtatványai, Magyar könyvszemle 1937, 48.

BERLÁSZ Jenő, Az akadémiai könyvtár történetének vázlata, Magyar Könyvszemle 1956, 202–216.

C. van **BEUGHEM**, Incunabula typographiae, Amsterdam, J. Wolters, 1688.

Hans **BOHATTA**, Katalog der Inkunabeln der Fürstlich Liechtenstein'schen Fideikommiss-Bibliothek und der Hauslabsammlung, Wien, 1910.

Hans **BOHATTA**, Liturgische Bibliographie des XV. Jahrhunderts mit Ausnahme der Missale und Livres d'heures, Wien, 1911.

Borda Antikvárium 20. katalógusa, Becses nyomtatványok és kéziratok 1482 – 1995, Budapest, Borda Antikvárium, 1995.

BORSA Gedeon, Beiträge zur Bibliographie der Drucke von Johannes Winterburger, Das Antiquariat 1956, nr. 17–18, 213.

BORSA Gedeon, Constitutiones Novae Almae Ecclesiae Strigoniensis, Magyar Könyvszemle 1956, 292.

BORSA Gedeon, A magyarországi ősnymtatványgyűjtemények, Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1957, 147–163.

BORSA Gedeon, Two Unrecorded Incunabula, The Book Collector, 1957, 261–262.

BORSA Gedeon, Early Printed Books in Hungary, *The Book Collector*, 1958, Spring, 15–27.

BORSA Gedeon, A Breviarium Strigoniense újabban fellelt ősnymtatvány kiadása, *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* 1958, 229–237.

BORSA Gedeon, A törökök ellen Magyarországon hirdetett 1500. évi búcsú és az azal kapcsolatos nyomtatványok, *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* 1960, 259.

BORSA Gedeon, *Az Obsequiale Strigoniense* 1526 előtt készült nyomtatott kiadásai, *Magyar könyvszemle* 1962, 210–212.

BORSA Gedeon, *Clavis Typographorum Librariorum que Italie 1465–1600*, 1–2. k. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980.

BORSA Gedeon, Michael de Hungaria élete és művének nyomtatott kiadásai, Budapest, Borda Antikvárium, 1997.

Mladen **BOŠNJAK** – Vera **HOFMAN**– Valentin **PUTANEC**, *Vodeni znakovi hrvatskih inkunabula – Die Wasserzeichen der kroatischen Inkunabeln*, Zagreb, 1964.

British Museum general catalogue of printed books. Photolithographic ed. to 1955, 1–263, London, 1965–1966.

Otto **BUCHER** – Reinhard **H. SEITZ**, *Bibliographie der Lauinger Drucke 1472–1619* = *Archiv für Geschichte des Buchwesens* 8(1967), 1461–1598.

M. F. A. G. **CAMPBELL**, *Annales de la typographie néerlandaise au XVe siècle*, La Haye, 1874; Supplements 1–4, 1878–1890.

Catalogue of books printed in XVth century, now in the British Museum, I–IX, London, 1908–1962.

Catalogus bibliothecae Hungaricae Francisci Com. Széchenyi, Sopron 1799.

W. A. **COPINGER**, *Supplement to Hain's Repertorium Bibliographicum*, London, 1895–1902.

CSAPODI Csaba, A legrégebbi magyar könyvtár belső rendje, *Magyar Könyvszemle* 1957. 13–22.

CSAPODI Csaba, Az Akadémiai Könyvtár ősnymtatvány-gyűjteményének újabb gyarapodása, *Magyar Tudomány* 1961, 477–481.

CSAPODI Csaba, *Die Inkunabelsammlung der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften*, *Gutenberg-Jahrbuch* 1966, 74–79.

CSAPODI Csaba, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának ősnymtatvány-gyűjteménye, Budapest, MTA Könyvtár, 1967. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 53).

CSAPODI Csaba – **CSAPODINÉ GÁRDONYI** Klára, *Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt*, 2. k., Budapest, MTAK, 1993.

DURGUTH József, *Sellye* = *Magyar Sion* 5(1867) 37–42.

DÜMMERTH Dezső, A budapesti Egyetemi Könyvtár gyűjteményének keletkezése = *Magyar Könyvszemle* 79(1963) 43–58.

DÜMMERTH Dezső, A budapesti Egyetemi Könyvtár állományának alapjai = Magyar Könyvszemle 80(1964) 292–309.

Georgius **FEJÉR**, Historia academiae scientiarum Pasmanianae archiepiscopalis ac Theresianae regiae literaria, Budae, 1835.

FIKK László – **BALÁZS** Lajos, Catalogus incunabulorum Bibliothecae Teleki-Bolyai, Tirgu Mures, 1971.

FITZ, Josef, Ungarische Buchdrucker des XV. Jahrhunderts im Auslande, Gutenberg-Jahrbuch 1931, 117–118.

FITZ József, Hess András, a budai ősnymodász, Budapest, 1932.

FITZ, Josef, Die Ausgabe der Thuroczy-Chronik aus dem Jahre 1488, Gutenberg-Jahrbuch 1937, 98–99.

FITZ, Josef, König Matthias Corvinus und der Buchdruck, Gutenberg-Jahrbuch 1939, 136.

FRANKL (FRAKNÓI) Vilmos, A nagyszombati gymnasium a XVI. században = Új Magyar Sion 4(1873) 401–412.

FRAKNÓI Vilmos, Mátyás király megbízásából nyomtatott politikai röpirat, Magyar Könyvszemle 1915, 1–4.

FRAKNÓI Vilmos, Karai László budai prépost, a könyvnyomtatás meghonosítója Magyarországon, Budapest, 1898.

Gesamtkatalog der Wiegendrucke, Hrsg. Von der Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke, Bd. 1-8, Lfg. 1, Leipzig, 1925-1940; Bd. 8-9, Hrsg. Von der Deutschen Staatsbibliothek zu Berlin, Stuttgart-Berlin, 1972-1991; Bd. 10 ff. Hrsg. Von der Staatsbibliothek zu Berlin-Preuss. Kulturbesitz, Stuttgart, 1992 ff. (GW)

GW Dat. Bank – Hyperlink <http://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de>

GÉFIN Gyula, A szombathelyi püspöki könyvtár, Vasvármegye és Szombathely város kultúregyesülete és a Vasvármegyei Múzeum II. évkönyve, Szombathely, 1927, 104.

Frederick Richmond **GOFF**, Incunabula in American libraries, a third census of fifteenth century books recorded in North American collections, Millwood, 1973, Kraus Reprint Co.

T. M. **GUARNASCHELLI**, – E. **VALENZINIANI** – E. **CERULLI**, Indice generale degli incunabuoli delle biblioteche d'Italia, Vol. I–IV, Roma, 1965.

GULYÁS Pál, Előmunkálatok Hain ősnymtatvány-jegyzékének új kiadásához, Magyar Könyvszemle 1906, 1–6.

GULYÁS Pál, Bibliotheca Joannis Sambuci, Budapest, 1941.

GYÁRFÁS I. Tihamér, Az első magyar jezsuita kollégium = Religio 67(1908) 568–569.

Ludovicus **HAIN**, Repertorium bibliographicum, in quolibri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD typis expressi [...], 1–4, Stuttgart, 1825–1838.

HEITZ, Paul, Hundert Kalender-Inkunabeln, Strassburg, 1905.

HELLEBRANT, Arpadus, Catalogus librorum saeculo XV° impressorum quotquot

in Bibliotheca Academiae Litterarum Hungaricae asservantur– A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában levő ősnymotatványok jegyzéke, Budapest 1886. (A kötet 466 ősnymotatvány leírását tartalmazza.)

HELLEBRANT Árpád, Magyarországi vonatkozású ősnymotatványok (incunabula) a M. T. Akadémia könyvtárában, Magyar Könyvszemle 1880, 27–36, 164–169, 255–262, 305–328.

HOFFMANN Edit, Régi magyar bibliofilek, Budapest, 1929.

HÓMAN Bálint, Pálos breviariumok és missalék a XV–XVI. századból, Magyar Könyvszemle 1914, 299–301.

HORVÁTH Ignác, A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának ősnymotatványai 1465–1500, Budapest, 1895. (Összesen 1026 ősnymotatványt ír le.)

HORVÁTH Ignác, Pótlék a Magyar Nemzeti Múzeumi Könyvtár ősnymotatványainak jegyzékéhez, Magyar Könyvszemle 1900, 362–385.

HORVÁTH Zoltán, A nagyszombati kath. Érseki főgymnasium története, Nagyszombat, 1895.

HUBAY Ilona, Missalia Hungarica, Budapest, 1938.

HUBAY Ilona, Mátyás király törvénykönyve, Magyar Könyvszemle 1939, 243.

HUBAY Ilona, Magyar és magyar vonatkozású rölapok, újságlapok, röpiratok az Országos Széchényi Könyvtárban, 1480–1718, Budapest, 1948.

HUBAY Ilona, Die illustrierte Ungarnchronik des Johannes von Thurócz, Gutenberg-Jahrbuch 1962, 397.

HÜBL, Albert, Die Inkunabeln der Bibliothek des Stiftes Schotten in Wien, Wien–Leipzig, 1904.

The Incunabula Short Title Catalogue (ISTC)

Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur, moderante A. Kawecka-Gryczowa composuerunt M. Bohonos et E. Szandorowska, I-II., Wratislaviae – Varsoviae – Cracoviae, 1970.

Indice generale degli incunaboli delle biblioteche d'Italia, I-VI, Roma, 1943–1981.

Inkunabelkatalog Bayerische Staatsbibliothek, I–V, Wiesbaden, 1988–2000.

IPOLYI Arnold, A nagyszombati iskola a XVI. században = Katholikus Szemle 1(1887) 16–52.

JACOBS, Joseph, Check-list of Hebrew incunabula = Jewish Encyclopedia, vol. VI, New York–London, 1904, 578.

JAKÓ Zsigmond, Mátyás király törvénykönyvének újabb töredéke, Magyar Könyvszemle 1958, 350–351.

Veturia **JUGĂREANU**, Catalogul colecției de incunabule, Sibiu, 1956.

(**KAISER** Nándor), Index librorum saeculi XV. et XVI. Bibliothecae PP. Franciscanorum. Gyöngyösi, Budapest 1930. (A jegyzék 194 ősnymotatványról ad hírt.)

Franciscus **KAZY**, Historia universitatis Tyrnaviensis Societatis Iesu, ad annum Christi 1735 eiusdem universitatis saecularem, Tyrnaviae, 1737.

KERTBENY Károly [Mária], Ungarn betreffend deutsche Erstlings-Drucke, 1454-1600, Budapest, 1880.

KLEMPA Károly, A keszthelyi Festetics könyvtár 1500-ig terjedő ősnymtatványai, Keszthely [1939?, 1940?]. (Az ismertető 47 ősnymtatványról szól.)

KLINDA Mária, A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ősnymtatványai, A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve 13(1966–1967) 121–136.

KLINDA Mária, A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa, Budapest, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár, 2001.

KNAPP Éva, A budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirat- és Ritkaságtára, tudományos ismertető = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei 7–8(1997) 21–40.

KNAPP Éva, Egy tévesen feltételezett 1484-es magyar nyelvű nyomtatvány eszméletörténeti kapcsolatai a XVIII. század végén, Magyar Könyvszemle 121(2005) 167–192.

KNAPP Éva, Egy tévesen feltételezett 1484-es magyar nyelvű nyomtatvány eszméletörténeti kapcsolatai a XVIII. század végén = Uő., Libellus. Válogatott könyv- és könyvtártörténeti tanulmányok, Budapest, Balassi Kiadó, 2007, 247–272.

KNAPP Éva, Ősnymtatvány-gyűjtemény – Collection of Incunabula = Knapp Éva – Szögi László, Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára – University Library of Eötvös Loránd University, Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár, 2012, 94–111.

Ferdinandus **KNAUZ**, Libri missales ac breviaria ecclesiae Hungaricae ad receptionem usque ritus Romani, Strigonii, 1870.

Imrich **KOTVAN**, Incunabula quae in bibliothecis Slovaciae asservantur, Martin, Matica Slovenská, 1979.

Imrich **KOTVAN** – Eva **FRIMMOVA**, Incunabula quae Martini in bibliotheca nationali slovac societatis Matica slovenské dictae asservantur, Martin, Matica Slovenská, 1988.

Imrich **KOTVAN** – Eva **FRIMMOVA**, Incunabula de bibliothecis Slovaciae quae in institutionibus regionum externarum asservantur, Martin, Matica Slovenská, 1996.

KOVÁCH Zoltán – **MUCSI** András, Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár ősnymtatványaiból rendezett Gutenberg emlékkiállítás katalógusa, Esztergom 1968.

KULCSÁR Péter, Catalogus incunabulorum Bibliothecae Batthyányanae, Szeged, 1965.

Eduard **LANGER** – Walther **DOLCH**, Bibliographie der österreichischen Drucke des XV. und XVI. Jahrhunderts, I, Wien, 1913.

Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig, II, Nagyszombat 1632–1690, sajtó alá rend. Farkas Gábor Farkas, Szeged, 1997.

Bernhard **MALLINCKRODT**, De ortu ac progressu artis typographicae dissertatio historica, Köln, 1640.

MESZLÉNYI Antal, A nagyszombati jezsuita kollégium = Katholikus Szemle 44(1930) 591–600.

[**MICHALEK** Manó], Az egri érsekségei könyvtár szakszerű címjegyzéke, Eger 1893. (Két pótfüzettel az 1894. és 1900. évekből. Összesen 78 ősnymtatványt ír le.)

MONOK István, A szomszédos országokban folyó könyvtörténeti kutatásokról. Néhány figyelemreméltó katalógus (1978–1998), Magyar Könyvszemle 115(1999) 121–131.

Elena **MOSORA** – Doina **HANGA**, Catalogul incunabilelor Biblioteca Centrală Universitară Cluj-Napoca, Cluj-Napoca, Edituria Dacia, 1979.

F[riedrich] **MÜLLER**, Die Inkunabeln der Hermannstädter „Capellenbibliothek“, [Nagyszeben, 1878].

MÜLLNER Mátyás, Adatok a soproni ev. lyceumi könyvtár történetéhez, Magyar Könyvszemle 1880. 3–4. (22 XV. századi nyomtatvány leírását tartalmazza.)

Nachtraege zu Hain's Repertorium Bibliographicum und seinen Fortsetzungen, hrsg. von Kommission für der Gesamtkatalog der Wiegendrucke, Leipzig 1910.

NÉMETH Sámuel, A soproni evangélikus líceum könyvtárának érdekességei; inkunabulák, unikumok, Sopron, 1939. (A jegyzék 42 ősnymtatványt sorol fel.)

Kurt **OHLY**, Der gegenwärtige Stand in der internationalen Inkunabelinventarisierung, Beiträge zur Inkunabelkunde, Neue Folge, I (1935), Leipzig, 23–24.

William **OSLER**, Incunabula Medica. A Study of the earlist printed medical books, 1467–1480, Oxford, 1923.

PÁLINKÁS Géza, A szombathelyi székesegyházi könyvtár régi kéziratának és ősnymtatványainak jegyzéke, Vas megyei régészeti egyeslet évkönyve 19-20(1891–1892), Szombathely, 1892, 10–44. (93 ősnymtatványt említ meg.)

PATAKI János Vidor – **HORVÁTH** Tibor Antal, A Magyarországon őrzött ősnymtatványok possessorbejegyzéseinek cédulakatalógusa (Az OSzK Régi Nyomtatványok Tárában).

PAULER Tivadar, A budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem története, I., Budapest, 1880.

[Marie] **PELLECHET**, Catalogue général des incunables des bibliothèques publiques de France I–III, Paris, 1897–1909.

PÉTERI János, Az első jezsuiták Magyarországon (1561–1567), Róma, 1963.

M.-Louis **POLAIN**, Catalogue des livres imprimés au quinzième siècle des bibliothèques de Belgique I–IV, Bruxelles, 1932–1978.

PRAY Georgius: Index rariorum librorum bibliothecae universitatis regiae Budensis, I–II, Buda, 1780–1781.

[**PRIBÉLY** Franciscus], Incunabula typographiae [...] in ven. Capituli E. M. Strigoniensis bibliotheca prefulgentia, Tyrnaviae 1840. (Ez az első magyarországi kizárólag ősnymtatványokat tartalmazó nyomtatott jegyzék. 32 ősnymtatványt foglal magában.)

Robert **PROCTOR**, An Index to the early printed books int he British Museum from the invention of printing tothe year MD, with the notes of those int he Bodleian Library, 1–2, London, 1898; Supplements for 1898–1902, London 1900–1906.

RÁTH György, A legrégebb esztergomi Obsequiale 1496-ból, Magyar könyvszemle 1888, 246–268.

RÁTH György, Régi Magyar Könyvtára, Budapest, 1905. (Vö. Akadémiai Értesítő 1901. 609. és 620–623. Összesen 141 XV. századi nyomtatványt mutat be.)

RÉCSEY Viktor, Catalogus librorum omnium conventus S. Martini de S. Monte Pannoniae anno 1658. Edidit et praefatione illustravit Victor Récsey, Budapest 1902.

RÉCSEY Viktor, Ősnyomtatványok és régi magyar könyvek a pannonhalmi könyvtárban, Budapest 1904. (A kötet 232 ősnyomtatvány leírását adja.)

Régi Magyarországi Nyomtatványok 1473–1600, [1. kötet], szerk. Borsa Gedeon, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971. (RMNy)

Dietrich **REICHLING**, Appendices ad Hainii–Copingieri Repertorium Bibliographicum: Additiones et emendationes, Fasciculus 1–6, München, 1905–1911; Supplementum: Monasterii Guestphalorum, 1914.

Philippe **RENOUARD**, Bibliographie des impressions et des oeuvres de Josse Badius [...] 1462-1535, tome 1-3, Paris, 1908.

RÉTFALVI Gábor, A szombathelyi egyházmegyei könyvtár ősnyomtatványainak és antikváinak katalógusa, Szombathely, Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár, 2006.

ROZSONDAI Marianne – **ROZSONDAI** Béla, Catalogue of the incunables in the Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Argumentum Kiadó, 2013.

SAJÓ Géza – **SOLTÉSZ** Erzsébet, Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur, I–II, Budapestini, MCMLXX In aedibus Academiae Scientiarum Hungariae.

Elene-Maria **SCHATZ**, Catalogul colectiei de incunabule, Bucuresti, Biblioteca Natională a României, 1995.

SEGESVÁRY Viktor, A Ráday könyvtár ősnyomtatványainak katalógusa, A Ráday gyűjtemény évkönyve 1955. 96–102. (Az összeállítás 46 ősnyomtatványt közöl.)

SOLTÉSZ Erzsébet, A Széchényi Könyvtár legszebb illuminált olaszországi ősnymtatványai, Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1957, 138–142.

SOLTÉSZ Erzsébet, Gutenberg 42-soros bibliájának újabban előkerült töredéke, Papíripár és Magyar grafika 1958, nr. 1–2, 69–71.

SOLTÉSZ Erzsébet, Eine Unikum-Inkunabel der Budapester Universitätsbibliothek – ein neues Dokument für das Wirken einer unbekannten ungarländischen Druckerei im XV. Jahrhundert, Gutenberg-Jahrbuch 1958, 59–68.

SOLTÉSZ Erzsébet, A második magyarországi ősnymda nyomai, Magyar könyvszemle 1958, 144–157.

SOLTÉSZ Erzsébet, Seltene Wiegendrucke in der Ungarischen Nationalbibliothek, Gutenberg-Jahrbuch 1959, 68–69.

SOLTÉSZ Erzsébet, A szocialista országok ősnymtatvány-könyvtárosainak berlini konferenciája (1959. Augusztus 11–13.), Magyar könyvszemle 1960, 51–54.

SOLTÉSZ Erzsébet, Die Erstausgabe des Pauliner-Breviers, Gutenberg-Jahrbuch 1960, 132–140.

SOLTÉSZ Erzsébet, Az Országos Széchényi Könyvtár ősnymtatványgyűjteménye, Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1963–1964, 109–128.

SOLTÉSZ Erzsébet, Von der Herkunft eines seltenen und ohne Majuskeln gedruckten Wiegendruckes, Gutenberg-Jahrbuch 1963, 49–52.

Erzsébet **SOLTÉSZ**, Eine bisher nicht registrierte, seltene Inkunabel: Missale Gnesnense-Cracoviense, sine notatione diocesis, Gutenberg-Jahrbuch 1964, 103–109.

SOLTÉSZ Erzsébet, XVI. századi könyvgyűjtők kötetei a gyöngyösi műemlékkönyvtár antikva gyűjteményében, Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1965–1966, 115–148.

Erzsébet **SOLTÉSZ**, Ein Bologneser Frühwerk der macaronischen Dichtung, Gutenberg-Jahrbuch 1966, 105–111.

SOLTÉSZ Erzsébet (bev.), Biblia pauperum. Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár negyvenlapos Blockbuch Biblia pauperuma, Budapest, 1966.

Erzsébet **SOLTÉSZ**, Diurnalia und Breviere aus dem XV. Jahrhundert in ungarischen Bibliotheken, Beiträge zur Inkunabelkunde, Dritte Folge, Berlin, 1967, 150–152.

Gerhard **STALLA**, Bibliographie der in Ingolstadt gedruckten Inkunabeln = Gutenberg-Jahrbuch 1994, 79–86.

Margaret Bingham **STILLWELL**, Incunabula in American libraries, New York, 1940.

Karl **SUDHOFF**, Deutsche medizinische Inkunabeln, Leipzig, 1908.

[**SULYÁNSZKY** Antonius], Catalogus bibliothecae Joannis cardinalis Simor, Strigoni 1887. (A katalógus a supplementummal együtt 276 évszámós ősnymtatványt említ meg.)

SZABÓ Károly, Régi Magyar Könyvtár, 1473–1711, 1–2. kötet, Budapest, 1879–1885.

SZABÓ Károly - **HELLEBRANT** Árpád, Régi Magyar Könyvtár, III, 1480–1711, 3. kötet, Budapest, 1896–1898.

SZILÁGYI Sándor, A budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemi Könyvtár, Budapest, 1882.

SZILY Kálmán, Magyarországi György mester Arithmetikája 1499-ből, Magyar Könyvszemle 1893, 86–91.

SZILY Kálmán - **HELLER** Ágost, Georgius de Hungaria Arithmetikája 1499-ből, Budapest, 1894.

SZILY Kálmán - **HELLER** Ágost, Die Arithmetik des magisters Georgius de Hungaria aus dem Jahre 1499, Mathematische und naturwissenschaftliche Berichte aus Ungarn 12(1894), 134–143.

SZUPPAN, Zs., A nagyszombati gymnasium története = A nagyszombati gymnasium értesítője, 1854, 1–22.

Béla **TÉGLÁS**, Pour la Bibliothèque Universitaire de Budapest = Revue de Hongrie, 1923. 187–188.

Emericus **TOLVAY**, Ortus et progressus almae archiepiscopalis Societatis Iesu Universitatis Tyrnaviensis a primis illius initiis ad annum usque 1660, Tyrnaviae, 1725.

Emericus **TOLVAY**, Progressus almae archiepiscopalis Societatis Iesu Universitatis Tyrnaviensis ab anno 1661 usque 1700, Tyrnaviae, 1728.

TÓTH András, Geschichte der Universitätsbibliothek Budapest 1561–1918 = Bibliothek und Wissenschaft 6(1969), 197–242.

TÓTH András – **VÉRTESY** Miklós, A budapesti Egyetemi Könyvtár története (1561–1944), Budapest, 1982.

Anna **TÜSKÉS**, A Copy by Israhel van Meckenem of the Luke the Evangelist in Circle Engraving by Master E. S. in the University Library of Budapest = Arbeitskreis Bild Druck Papier Tagungsband Modena 2010, Hrsg. Wolfgang Brückner, Konrad Vanja, Detlef Lorenz, Alberto Milano, Sigrid Nagy, Münster – New York – München – Berlin, Waxmann, 2011, 148–153.

VARJÚ Elemér, A Turóczi-krónika kiadásai és a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában őrzött példányai, Magyar Könyvszemle 1902, 369–370.

Julius von **VÉGH**, Ofner Buchhändler-Marken 1488–1525, Budapest, 1923.

VÉGH Gyula, Budai könyvárusok jelvényei, Budapest, 1923.

VÉGH Gyula, Rariora et curiosa gróf Apponyi Sándor gyűjteményéből, Budapest 1925. (39 ősnymtatványt ismertet a gyűjteményből.)

VELENCZEI Katalin, A Székesfehérvári Püspöki Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa, Budapest, OSzK – Székesfehérvári Püspöki Könyvtár, 2008.

VÉRTESY Miklós, La Bibliotheca Universitaria di Budapest = Rassegna d’Ungheria, 1944, 332–341.

VÉRTESY Miklós, Az Egyetemi Könyvtár 1690. évi katalógusa = Magyar Könyvszemle 73(1957), 368–372.

VÉRTESY Miklós, Az Egyetemi Könyvtár ősnymtatvány-gyűjteményének története = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei 2(1964), 109–126.

VÉRTESY Miklós, Egy 1483-ban kiadott magyar krónika = Magyar Könyvszemle 80(1964), 74.

VÉRTESY Miklós, Die Geschichte der Inkunabelsammlung der Universitätsbibliothek von Budapest = Beiträge zur Inkunabelkunde 1967, 3. ser., 3. Heft, 109–123.

VÉRTESY Miklós, Patachich Ádám ősnymtatványgyűjteménye, Magyar könyvszemle 1968, 54–61.

Ernst **VOULLIÈME**, Die Inkunabeln der Königlichen Bibliothek und der anderen Berliner Sammlungen, Leipzig, 1906–1922.

Ernst **VOULLIÈME**, Der Buchdruck Kölns bis zum Ende des fünfzehnten Jahrhunderts, Bonn, 1903.

Ernst **VOULLIÈME**, Die Incunabeln der Königlichen Universitäts-Bibliothek zu Bonn, Leipzig, 1894.

W. H. Iacobus **WEALE** – H[anns] **BOHATTA**, Bibliographia liturgica, Catalogus missalium ritus latini ab anno 1474 impressorum, London, 1928.

M. **WEISZ**, Katalog der hebräischen Handschriften und Bücher in der Bibliothek des Prof. Dr. David Kaufmann, Frankfurt/M., 1906.

Collection of Incunabula

The country's third most important Collection of Incunabula is in the University Library in Budapest. The 1051 works (1205 bibliographical units) and their short title catalogue are available in electronic form as well. The collection of Incunabula into a holding took place from 1879 to 1882, along with the cataloguing which is still valid today.

DR. KNAPP ÉVA, tudományos ügyek referense

ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár

ORCID: 0000-0002-5387-3556